

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
географічний факультет, Військовий інститут

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
географічний факультет

Одеський національний університет імені І.І.Мечнікова
геолого-географічний факультет

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна
катедра туристичного бізнесу та країнознавства

Волинський національний університет імені Лесі Українки
катедра туризму та готельного господарства

Ужгородський національний університет
факультет туризму та міжнародних комунікацій

Луцький національний технічний університет
катедра туризму та готельно-ресторанної справи

Мукачівський державний університет
катедра географії та суспільних дисциплін

Київський національний лінгвістичний університет
катедра психології і туризму

Економічний університет у Катовіцах

Сілезький університет у Катовіцах
Інститут суспільно-економічної географії і управління простором

Верхньосілезька академія імені Войцеха Корфантего

Управління туризму та промоцій Київської міськдержадміністрації

Асоціація в'їзних туроператорів України

Київське військово-історичне товариство

Інститут досліджень діаспори

ВІЙНА ТА ТУРИЗМ

Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції
Київ, 11 листопада 2022 р.

УДК 338.48:355.422(477:470)(082)

B42

Війна та туризм: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 11 листопада 2022 р.) – К.:ТОВ «Геопринт»,2022. – 319 с.

*Рекомендовано до друку Вченою радою географічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
протокол № 3 від 25 жовтня 2022 р.*

*Рекомендовано до друку Вченою радою Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
протокол № 3 від 17 листопада 2022 р.*

Рецензенти:

Мальська Марта

докторка економічних наук, професорка

Львівський національний університет імені Івана Франка

Король Олександр

доктор географічних наук, професор

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Антоненко Володимир

доктор географічних наук, професор

Київський університет культури

ISBN 978-617-674-060-5

Збірка матеріалів міжнародної науково-практичної конференції містить його програму та результати студіювань науковців, педагогів, аспірантів і студентів різних регіональних центрів, а також практиків туризму. У публікаціях висвітлюються та аналізуються питання впливу воєнних дій на туристсько-рекреаційний потенціал території, втрат туризму через російсько-українську війну, воєнного туризму як навчальної дисципліни, глобальних викликів для України та світу війн та воєнних конфліктів, резильєнтності туристської індустрії під час війн та воєнних конфліктів, впливу на міжнародний туризм українсько-російської війни, етноксеногенного потенціалу воєнно-історичного туризму та об'єктно-предметної сутності цієї складової воєнного туризму, фортифікацій в туризмі (потенціал, використання та перспективи), ризик-менеджменту в туризмі (фактор війн та воєнних конфліктів), а також фактор російсько-українських війн та воєнних конфліктів в гуманітарному проєкті «Місця пам'яті на мапі України».

© Винниченко І., упорядкування, 2022

Рада конференції:

- Бугров Володимир* – професор, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Петришин Роман* – професор, ректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- Кагановська Тетяна* – професорка, ректорка Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна
- Вахович Ірина* – професорка, ректорка Луцького національного технічного університету
- Смоланка Володимир* – професор, ректор Ужгородського національного університету
- Щербан Тетяна* – професорка, ректорка Мукачівського державного університету
- Васько Роман* – професор, ректор Київського національного лінгвістичного університету
- Ольшак Целіна* – професорка, ректорка Економічного університету в Катовіцах
- Козьолек Ришард* – професор, ректор Сілезького університету в Катовіцах
- Радова Марина* – начальниця Управління туризму та промоцій Київської міської державної адміністрації
- Юхновець Марія* – президентка Асоціації в'їзних туроператорів України
- Запотоцький Сергій* – професор, декан географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Шевченко Анатолій* – бригадний генерал, начальник Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Чудновець Олександр* – Голова Київського військово-історичного товариства

Оргкомітет конференції:

- Кшиштофік Роберт* – професор, директор Інституту суспільно-економічної географії і управління простором Сілезького університету в Катовіцах
- Мариновський Лешек* – професор, декан факультету природничих наук Сілезького університету в Катовіцах
- Любіцева Ольга* – професорка, завідувачка катедри країнознавства та туризму КНУ імені Тараса Шевченка
- Бучко Жанна* – доцентка, завідувачка катедри соціальної географії та рекреаційного природокористування ЧНУ імені Юрія Федьковича

Яворська Вікторія – професорка, декан геолого-географічного факультету
ОНУ імені І.І.Мечнікова

Парфіненко Анатолій – доцент, завідувач кафедри туристичного бізнесу та кра-
їнознавства ХНУ імені В.Н.Каразіна

Ільїн Леонід – професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарст-
ва ВНУ імені Лесі Українки

Дирка Стефан – професор Верхньосілезької академії імені Войце-
ха Корфантего (Катовіце)

Дзюбінська Агнешка – PhD, викладач Економічного університету в Катовіцах

Машика Ганна – професорка, завідувачка кафедри туризму УжНУ

Матвійчук Людмила – професорка, завідувачка кафедри туризму та готельно-
ресторанної справи ЛНТУ

Смочко Наталія – доцентка, завідувачка кафедри географії та суспільних дис-
циплін МДУ

Васильчук Володимир – професор, керівник секції туризму кафедри психології і
туризму Київського національного лінгвістичного університету

Богарт Мартин – професор Brussels Academy Language School (Бельгія)

Литвиненко Наталія – с.н.с., начальниця НД відділу геоінформаційних техно-
логій НДЦ Військового інституту КНУ імені Тараса Шевченка

Винниченко Ігор – доцент кафедри країнознавства та туризму КНУ імені Тараса
Шевченка, директор Інституту досліджень діаспори

Каднічанський Дмитро – доцент кафедри туризму ЛНУ імені Івана Франка

Гринюк Діана – асистентка кафедри країнознавства та туризму КНУ імені Тара-
са Шевченка, відповідальна секретарка

ОГЛАВ

Програма конференції	11
----------------------	----

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Туризм під час війн та воєнних конфліктів: глобальні виклики для України та світу

Васько Р. Підготовка здобувачів КНЛУ спеціальності 242 Туризм в умовах воєнної агресії.....	15
Худавердієва В. Глобальні виклики сьогодення для туристично-рекреаційної сфери України	17
Матвійчук Л., Лепкий М., Смаль Б. Конкурентоздатність індустрії туризму Волинського регіону в умовах війни.....	20
Бабушко С., Попович С. Тенденції на Європейському туристичному ринку, зумовлені війною в Україні.....	23
Тищенко О. Туризм під час війни: виклики й перспективи.....	26
Машіка Г. Туризм України в умовах війни: реалії та перспективи розвитку.....	28
Васильчук В. Проблеми збереження історико-культурної спадщини України в умовах війни.....	31
Зінченко В. Особливості психологічного сприйняття туристичних локацій переміщеними особами в період війни.....	34
Кучечук Л. Тенденції розвитку ресторанного господарства України під час війни.....	37
Руденко Г. Туризм як потенційна форма реабілітації постраждалих у війні.....	39
Леоненко Н., Бондаренко В., Загинайко В. Туризм в Україні під час війни: глобальні виклики та оптимальні шляхи відновлення.....	41
Гапоненко Г., Болото К. Перспективні напрями повоєнного відновлення вітчизняного туризму.....	44
Кіптенко В. Війна в Україні: глобальні, європейські та національні наслідки для порядку денного сталого розвитку й туризму.....	47
Грабар М. Інтеграційні процеси на туристичному ринку в умовах сучасних глобальних викликів.....	50

Патійчук В., Ціпошук С.	
Сучасні проблеми розвитку туризму в Україні.....	53
Пригара О.	
Безпека туризму в умовах війни: правовий аспект.....	56
Ціватий В.	
Концепт «велнес-туризм» у туристсько-рекреаційному просторі України: воєнний, оздоровчо-адаптивний, інституціональний і психолого-комунікативний аспекти.....	58
Буличева Т., Гринюк Т., Буткалюк К.	
Час небезпеки: екзистенціальні трансформації у суспільстві, економіка та туризм.....	61
Кулагіна А., Аріон О.	
Розвиток «темного туризму» в Україні.....	66
Копилець Є.	
Пам'ятники на ознаменування російської перемоги у Полтавській битві в контексті російсько-української війни.....	70

Українсько-російська війна та її вплив на міжнародний туризм

Цвілий С.	
Структурні зрушення в міжнародному туризмі внаслідок військової агресії росії проти України.....	73
Пестушко В.	
Українсько-російська війна як виклик міжнародному туризму.....	76
Чернишова Т., Демченко М.	
Вплив війни на сучасний стан туризму в Грузії.....	79
Панова І.	
Вплив російського творчності в Україну на туристичну галузь в світі.....	82
Онищук Н.	
Подорожі та війна: якою буде туристична індустрія України після війни.....	84

Втрати туризму через наслідки війн: вітчизняний та зарубіжний досвід

Ключівський Ю.	
Втрати в туристичній галузі Чеської Республіки через російсько-українську війну.....	89
Бучко Ж.	
Наслідки військового урбіциду для музейної культурної спадщини України.	94
Альтгайм Л., Щербина Х.	
Вплив російсько-української війни на відвідуваність екскурсійних об'єктів історико-культурної спадщини роду Острозьких (на прикладі діяльності туристичної агенції «Вояж.UA»).....	98
Шпарага Т.	
Викрадена, але не втрачена пам'ять.....	101

Вплив воєнних дій на туристсько-рекреаційний потенціал території

A.Dziubińska, M.Komańda Wyzwania dla ukraińskiej turystyki przyjazdowej. Doświadczenie czasu wojny...	107
Кашка М., Пришляк Д. Перспективи розвитку інклюзивного туризму в умовах сьогодення України.	110
Шевченко Р. Екологічне києвознавство як когнітивна галузь туристчної та краєзнавчої науки в умовах війни.....	113
Белікова М. Використання сільського зеленого, екскурсійного, музейного видів туризму під час війни в Україні.....	117
Гедін М. Сталий розвиток туризму в Україні в умовах воєнного стану.....	120
Комова О. Збереження музейної спадщини в умовах війни: європейський досвід та українські реалії.....	123
Чернишова Т., Шуляр Д. Вплив воєнних дій на туристсько-рекреаційний потенціал України.....	127
Кашка М., Твардовська О. Особливості розвитку релігійного туризму на Закарпатті у воєнний час.....	130
Пеняк П., Кочан В. Туризм на Закарпатті під час воєнного стану.....	134
Габчак Н., Габчак С. Особливості транскордонної співпраці в галузі туризму єврорегіонів України.....	136
Ільїн Л., Пасічник М. Адаптація ресторанного бізнесу Волинської області до умов воєнного стану	140
Яковишина М., Климюк Д. Вплив воєнних дій на готельно-ресторанний комплекс «Тунель Кохання Tunnel of Love».....	142
Беженар І. Перспективи розвитку туризму в Україні.....	143

Фортифікації в туризмі:

потенціал, використання, перспективи

Гринюк Д. Смирнов І. Місто Сус у світовому досвіді історико-культурної, фортифікаційної, воєнної та рекреаційної практики.....	148
Хіноцька А., Винниченко І. Друга фортеця Хмельниччини.....	154
Смирнов І. Цитадель Масада – найпопулярніший туристичний об'єкт Ізраїлю.....	158
Гонтаренко Є., Винниченко І. «Хегевальд»: стан та пропозиції промоції.....	164

Споденець І.	
Доповнена реальність як перспективна технологія розкриття інформаційного потенціалу фортифікаційної архітектури України.....	167
Парацій В.	
Завалівський замок: дослідження як форма відродження пам'яті про втрачений архітектурний об'єкт.....	170
Мітькевич О., Смирнов І.	
Лисогорівський форт (Київ) як ресурс для розвитку воєнного туризму (актуальність в умовах російської агресії проти України).....	175
Кара Х., Винниченко І.	
Фортифікації Львівщини в туризмі: проблеми та пропозиції щодо їхнього вирішення.....	180
Божук Т., Мокра А.	
Фортифікаційні споруди міста Збараж.....	184
Каднічанський Д.	
Використання в туризмі фортифікацій XIX століття у Львівській області.....	188
Галатенко І., Винниченко І.	
Фортифікаційні споруди Молдови та їхнє використання в туризмі.....	190
Руднєва А., Смирнов І.	
Замок Читтор – видатна пам'ятка індійського оборонного зодчества.....	194
Долгова К., Винниченко І.	
Фортифікаційні споруди Польщі як туристські об'єкти.....	199
Любіцева О., Смирнов І.	
Саксайваман – найпотужніша цитадель інків як ресурс мілітарі-туризму.....	203

Воєнний туризм як навчальна дисципліна в закладах вищої освіти України та зарубіжжя

Сокол Т., Фастовець О.	
Зміни в змісті підготовки фахівців сфери туризму в повоєнний період.....	208
Винниченко І.	
Воєнно-туристський атлас України: від ідеї створення до сьогодення.....	211
Гуда А.	
Воєнний туризм: теоретичні засади та перспективи розвитку у післявоєнній Україні.....	213
Яковенко Т., Винниченко І.	
Топоніміка Житомира в Воєнно-туристському атласі України.....	217

Воєнно-історичний туризм: об'єктно-предметна сутність, вітчизняний та іноземний досвід

Кучерява Г.	
Перспективи розвитку воєнно-історичного туризму в Україні.....	223
Борисова О., Бунтова Н., Гринюк Д.	
Персоніфікація у воєнно-історичному туризмі (регіональний аспект).....	225

Цуй Д., Смирнов І.	
Накано Такеко – японська Жанна Д'арк.....	228
Денисик Г., Кізюн А., Атаман Л.	
Ландшафти воєнного походження: термінологія та її використання в туризмі.....	232
Гончарук О., Лисенко В.	
Психологічні чинники екскурсійної діяльності на місцях темного та воєнно-історичного туризму.....	234
Шамара І., Моргуненко О.	
Воєнний туризм як перспективний напрям розвитку туризму в Україні.....	237
Меліхова Т.	
Сучасні реалії формування і розвитку воєнного туризму в Україні.....	240
Лисенко В.	
Військовий туризм в часи миру та війни.....	241
Барвінок Н.	
Воєнний туризм як сучасний напрям розвитку туризму в Україні.....	243

Ризик-менеджмент у туризмі: Фактор війн та воєнних конфліктів

Любіцева О., Кочеткова І.	
Кризовий менеджмент у післявоєнному туризмі.....	247
Мацука В.	
Ризик-менеджмент у туризмі воєнного часу.....	250
Кучай О.	
Особливості управління процесами ризик-менеджменту на підприємствах туристичної галузі в умовах війни.....	253
Смирнов І., Любіцева О., Винниченко І.	
Співпраця України з ЄС та НАТО у транспортно-логістичній сфері: геополітичні та єврологістичні проекти.....	256
Кривенкова Р.	
Особливості ризик-менеджменту в туризмі.....	262

Резильєнтність туристської індустрії під час війн та воєнних конфліктів

Кирисюк А.	
Концепт резильєнтність та об'єктивізація в його структурі компонента «воєнний конфлікт».....	266
Дехтяренко С.	
Чи потрібен внутрішній туризм під час війни або Як працює туристична агенція «Патріот» під час війни.....	267
Грищук Ю.	
Резильєнтність представників різних лінгвокультур під час воєнних конфліктів: корпусно-експериментальна діагностика.....	269

Чернега О.

Цифровізація туристичної галузі в Україні під час війни: використання NFT-технологій..... 270

Смочко Н., Смочко М.

Вплив туризму на резильєнтність особистості в умовах війни..... 274

Етноксогоенний потенціал воєнно-історичного туризму**Смирнов І., Гринюк Д.**

Історична ретроспектива гендерного аспекту як витоки військового туризму (на прикладі чеських амазонок)..... 276

Палькевич А., Винниченко І.

Військовий некрополь Миколаєва: іноземний сегмент..... 281

Коломієць А.

Князь із династії Гедиміновичів Семен Олелькович: київський період життя та діяльності..... 285

Гуманітарний проєкт «Місця пам`яти на мапі України»:**фактор російсько-українських війн та воєнних конфліктів****Дзівалтовський В.**

«Життя – Вітчизні, честь - нікому». Мандрівка пам`ятними місцями Києва часів становлення української державності 1917-1921 років..... 290

Кулешір М.

Автентичність воєнних меморіалів..... 293

Аксьонова Н.

Місця пам`яті російсько-української війни в оглядовій екскурсії Харковом.. 294

Глазунова Т., Винниченко І.

Адреси українського патріота австрійського монаршого роду..... 297

Дарчик М., Кучерук В., Соловйов В.

Ізяславська адреса польського війська..... 303

Степанець І., Винниченко І., Литвиненко Н.

КНУ імені Тараса Шевченка і російсько-українська війна 2014-2022 років: in memoriam..... 306

Відомості про авторів 310

Програма
міжнародної науково-практичної конференції
ВІЙНА ТА ТУРИЗМ
(Київ, 11 листопада 2022 р.)

10.00 – 10.30 Відкриття конференції

проф. **Володимир Бугров**
ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

проф. **Роман Петришин**
ректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

проф. **Ірина Вахович**
ректорка Луцького національного технічного університету

проф. **Мирослава Лендел**
проректорка Ужгородського національного університету

проф. **Тетяна Щербан**
ректорка Мукачівського державного університету

проф. **Роман Васько**
ректор Київського національного лінгвістичного університету

проф. **Целіна Ольшак**
ректорка Економічного університету в Катовіцах

проф. **Сергій Запотоцький**
декан географічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

10.30 – 11.00 Пленарне засідання

10.30-10.45 Васько Роман (Київ)
ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ КНЛУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 242 ТУРИЗМ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

10.45-11.00 Машіка Ганна (Ужгород)
ТУРИЗМ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

11.00 – 13.50 Секційне засідання

- 11.00-11.10 Зінченко Віктор, Руденко Ганна (Київ)
**ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ ТУРИСТИЧНИХ
ЛОКАЦІЙ ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В ПЕРІОД ВІЙНИ**
- 11.10-11.20 Ільїн Леонід, Пасічник Михайло (Луцьк)
**АДАПТАЦІЯ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО
УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ**
- 11.20-11.30 Komańda Marcin, Dziubińska Agnieszka (Ополе, Катовіце)
**WYZWANIA DLA UKRAIŃSKIEJ TURYSTYKI PRZYJAZDOWEJ.
DOŚWIADCZENIE CZASU WOJNY**
- 11.30-11.40 Аксьонова Наталія (Харків)
**МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В ОГЛЯДОВІЙ
ЕКСКУРСІЇ ХАРКОВОМ**
- 11.40-11.50 Матвійчук Людмила, Лепкий Михайло, Смаль Борис (Луцьк)
**КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ ВОЛИНСЬКОГО
РЕГІОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ**
- 11.50-12.00 Dyrka Stefan (Катовіце)
CYFROWY KAPITALIZM
- 12.00-12.10 Меліхова Тамара (Київ)
**СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ
В УКРАЇНІ**
- 12.10-12.20 Смирнов Ігор (Київ)
**СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ З ЄС ТА НАТО У ТРАНСПОРТНО-
ЛОГІСТИЧНІЙ СФЕРІ: ГЕОПОЛІТИЧНІ ТА ЄВРОЛОГІСТИЧНІ
ПРОЄКТИ**
- 12.20-12.30 Пестушко Валерій (Київ)
**УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКА ВІЙНА ЯК ВИКЛИК МІЖНАРОДНОМУ
ТУРИЗМУ**
- 12.30-12.40 Споденець Ірина (Харків)
**ДОПОВНЕНА РЕАЛЬНІСТЬ ЯК ПЕРСПЕКТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗ-
КРИТТЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФОРТИФІКАЦІЙНОЇ
АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНИ**
- 12.40-12.50 Винниченко Ігор (Київ)
**ВОЄННО-ТУРИСТСЬКИЙ АТЛАС УКРАЇНИ: ВІД ІДЕЇ СТВОРЕННЯ
ДО СЬОГОДЕННЯ**

- Гончарук Олена (Київ)
12.50-13.00 **ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА МІСЦЯХ ТЕМНОГО ТА ВОЄННО-ІСТОРИЧНОГО ТУРИЗМУ**
- Бабушко Світлана, Попович Сергій (Київ)
13.00-13.10 **ТЕНДЕНЦІЇ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ, ЗУМОВЛЕНІ ВІЙНОЮ В УКРАЇНІ**
- Белікова Марина (Запоріжжя)
13.10-13.20 **ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО, ЕКСКУРСІЙНОГО, МУЗЕЙНОГО ВИДІВ ТУРИЗМУ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ**
- Лисенко Валерій (Київ)
13.20-13.30 **ВІЙСЬКОВИЙ ТУРИЗМ В ЧАСИ МИРУ І ВІЙНИ**
- Дехтяренко Сергій (Житомир)
13.30-13.40 **ЧИ ПОТРІБЕН ВНУТРІШНІЙ ТУРИЗМ ПІД ЧАС ВІЙНИ АБО ЯК ПРАЦЮЄ ТУРИСТИЧНА АГЕНЦІЯ «ПАТРІОТ» ПІД ЧАС ВІЙНИ?**
- Цвілий Сергій (Запоріжжя)
13.40-13.50 **СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ТУРИЗМІ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**
- Ціватий Вячеслав (Київ)
13.50-14.00 **КОНЦЕПТ «ВЕЛНЕС-ТУРИЗМ» У ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ: ВОЄННИЙ, ОЗДОРОВЧО-АДАПТИВНИЙ, ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ І ПСИХОЛОГО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТИ**
- Кашка Марія, Пришляк Діана (Ужгород)
14.00-14.10 **ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНИ**
- Парфіненко Анатолій (Харків)
14.10-14.20 **ОБМЕЖЕННЯ МОБІЛЬНОСТІ ТА ТУРИЗМУ ЯК ПРИМУСОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ**
- Парацій Володимир (Бережани)
14.20-14.30 **ЗАВАЛІВСЬКИЙ ЗАМОК: ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ФОРМА ВІДРОДЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ВТРАЧЕНИЙ АРХІТЕКТУРНИЙ ОБ'ЄКТ**
- Копилець Євгеній (Полтава)
14.30-14.40 **ПАМ'ЯТНИКИ НА ОЗНАМЕНУВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ ПЕРЕМОГИ У ПОЛТАВСЬКІЙ БИТВІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

14.40-14.50	Бучко Жанна (Чернівці) НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВОГО УРБИЦИДУ ДЛЯ МУЗЕЙНОЇ КУЛЬТУР- НОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ
14.50-15.10	ДИСКУСІЯ
15.10	ЗАВЕРШЕННЯ КОНФЕРЕНЦІЇ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Туризм під час війн та воєнних конфліктів: глобальні виклики для України та світу

Васько Роман

ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ КНЛУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 242 ТУРИЗМ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

З початком широкомасштабного воєнного вторгнення росії в Україну Київський національний лінгвістичний університет переорієнтував освітню діяльність переважно на дистанційну форму навчання, зокрема і здобувачів вищої освіти спеціальності 242 Туризм.

Активно використовуючи переоснащений новітнім мультимедійним обладнанням спеціалізований кабінет Туризмознавства та застосунок Microsoft Teams – центр для командної роботи в Office 365 від Microsoft, Університет забезпечив рівні можливості доступу до навчального контенту всім здобувачам вищої освіти.

Завдяки цьому учасники освітнього процесу, які перебувають у різних регіонах України та поза її межами, змогли: 1) спільно працювати у складі об'єднаних команд з розроблення проєктів туристичних подорожей, туристських маршрутів тощо; 2) скласти програми віртуальних екскурсій; 3) досліджувати динаміку змін на туристичних ринках світу; 4) брати участь у спеціалізованих тренінгах, вебінарах, майстер-класах за участі провідних фахівців туристичної світової індустрії.

У новому 2022 / 2023 навчальному році спектр таких можливостей було значно розширено. Прикладами успішного застосування в освітньому процесі застосунку Microsoft Teams можна вважати організацію і проведення в дистанційному режимі таких заходів: 1) зустрічі з Головою Державного агентства розвитку туризму України Мар'яною Олесків (15 вересня 2022 р.); психолого-туристичного форуму «Туризм і війна» (26 вересня 2022 р.); презентацій доповідей студентів спеціальності 242 Туризм на патріотичному історико-мистецькому форумі «Перемогли фашизм – переможемо рашизм» (26 жовтня 2022 р.) та ін.

На окрему увагу заслуговує досвід здобувачів у розробленні власних проєктів віртуальних екскурсій мальовничими куточками України та їх презентації у соціальних мережах.

Суттєвих змін в умовах воєнної агресії зазнала й організація та проведення екскурсійної, технологічної, професійно-туристичної, навчальної педагогічної та асистентської практик. В умовах постійної загрози ракетно-бомбових обстрілів, переходу більшості туристичних підприємств на дистанційну форму роботи, з керівництвом баз практик (*Приватного акціонерного товариства «Українсько-канадське спільне товариство «ТОРОНТО-КИЇВ» (готель Холідей Інн), ТОВ «ДБІ Хотелз енд резортс» (Ramada Encore Kyiv), ТОВ «ТФК «Планета – Турсервіс – Україна», ТОВ «Травелія», ТОВ «Тревел профешнл груп», туристичної мережі «Поїхали з нами»* тощо) було погоджено дистанційний режим роботи практикантів.

Під час проходження практики здобувачі отримали змогу дистанційно ознайомитися з нормативно-правовою базою діяльності підприємств туристичної галузі, особливостями функціонування спеціалізованих туристичних платформ тощо.

Під керівництвом досвідчених інструкторів вони навчилися 1) здійснювати онлайн консультування вітчизняних та зарубіжних туристів, 2) бронювати готельні номери, авіа- та залізничні квитки, 3) формувати туристичні пакети, 4) аналізувати цінові пропозиції на ринку туристичних послуг, 5) комунікувати із зарубіжними партнерами підприємств-баз практики, 6) надавати послуги перекладачів з англійської, французької, іспанської, німецької мов в обслуговуванні іноземних туристів.

Важливим і необхідним завданням освітнього процесу також є моніторинг навчальних досягнень здобувачів вищої освіти, адже це дає змогу вчасно діагностувати можливі освітні втрати та ефективно на них реагувати. Для діагностування освітніх втрат проводяться опитування здобувачів, здійснюється їх аналіз та вживаються заходи для компенсації освітніх лакун.

Насамкінець зазначу, що у складних умовах воєнного стану, перебування учасників освітнього процесу як в Україні, зокрема й на окупованих її територіях, так і на різних континентах світу, колективу Університету вдалося забезпечити якість освітнього процесу з усіма його обов'язковими складниками: навчальним, дослідницьким, самоосвітнім і організаційно-виховним. Головним пріоритетом в умовах воєнної агресії для нас залишається така організація освітнього процесу з підготовки здобувачів вищої освіти, яка відповідала б викликам часу і сьогоденним умовам ринку праці.

ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ДЛЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Позитивний вплив туризму на економіку держави відбувається тільки у тому випадку, якщо він розвивається всебічно, тобто не перетворює економіку країни в економіку послуг. Іншими словами, економічна ефективність туризму передбачає, що він в державі повинен розвиватися паралельно і у взаємозв'язку з іншими галузями соціально-економічного комплексу. Вивчаючи наявність рекреаційно-туристичного потенціалу та наявність усіх складників самостійної галузі національної економіки, необхідним є розгляд питання про створення чіткої державної політики у сфері туризму та впровадження злагоджених механізмів її реалізації. Іноземний досвід свідчить про велику вигоду від в'їзного туризму, тому кожна держава вдається до багатьох заходів та розробляє туристичну політику. В умовах нестабільної політичної та економічної ситуації в Україні важливо дослідити питання розвитку в'їзного туризму та методи його стимулювання.

Трансформувати туризм у галузь, яка стійко розвивається, можливо, тільки вирішивши цілу низку серйозних системних проблем державного рівня. За роки існування український туризм як найскладніший об'єкт державного управління так і не набув «інституційної» визначеності, неодноразово змінюючи свою юрисдикцію і перебуваючи у підпорядкуванні різних відомств, що створювало неузгодженість дій окремих його підсистем і вело до неефективності туризму в цілому. Приділяти туризму значну увагу держава стала лише останніми роками. З'явилися «Державна програма розвитку туризму на 2002-2010 роки», Концепція «Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року». Початок інституційного оформлення сучасного туризму як галузі збіглося з важкою кризовою ситуацією як у ній самій, і у країні. Це означає, що вихід туризму з кризи проходитиме на тлі розробки та становлення стратегічної моделі управління галуззю, включаючи створення цілої низки нормативних механізмів та методологічних інструментів управління. Загальні вимоги до моделі: цільова спрямованість – соціальна відповідальність за здоров'я людини; наявність специфічної нормативно-правової бази туристичної галузі та коригування нормативно-правових систем пов'язаних з нею галузей; орієнтованість «з погляду соціо-еколого-економічних індикаторів, які допомагають зважити і надалі збалансувати ризики та вигоди всіх трьох вимірів з точки зору довгострокових цілей, що стоять перед країною в цілому» [1].

Перспективи світової економіки погіршилися після початку воєнної кризи в Україні 24 лютого 2022 року, що змусило експертів Світової організації торгівлі (СОТ) переглянути свої прогнози щодо світової торгівлі на найближчі два роки. Тепер очікуване зростання у 2022 році становитиме 3 відсотки, тоді як ще недавно економісти передбачали збільшення обсягу світової торгівлі на 4,7 відсотка у поточному році та на 3,4 відсотка у 2023-му. Однак і нові цифри можна переглянути через невизначеність, пов'язану з війною. «Воєнний конфлікт в Україні призвів до величезних людських страждань, але він також завдав збитків світовій економіці в критичний момент. Наслідки цієї війни відчуватимуться у всьому світі, особливо в країнах з низьким рівнем доходу, де значна частина витрат домогосподарств припадає на продовольство», – сказала Генеральний директор СОТ Нгозі Оконджо-Івеала [2].

Прямим економічним наслідком кризи стало різке зростання цін на сировину. Незважаючи на невелику частку у світовій торгівлі та виробництві, Росія та Україна є ключовими постачальниками товарів першої необхідності, включаючи продовольство, енергоносії та добрива. Постачання цих товарів тепер перебувають під загрозою через війну. Постачання зерна через порти Чорного моря вже зупинено, що може мати тяжкі наслідки для продовольчої безпеки бідних країн. Очікується, що світовий ВВП, скоригований за ринковим обмінним курсом, збільшиться на 2,8 відсотка у 2022 році після зростання на 5,7 відсотка у 2021 році. У регіоні СНД у 2022 році очікується зниження імпорту на 12 відсотків та ВВП – на 7,9 відсотків, проте експорт має зрости на 4,9 відсотка, оскільки інші країни продовжують покладатися на російські енергоносії. Регіональні диспропорції можуть скоротитися через слабкий попит на імпорт у Європі та Азії. Обсяг товарної торгівлі у 2021 році зріс на 9,8%. Її вартість у доларах США зросла на 26 відсотків до 22,4 трлн доларів США. Вартість торгівлі комерційними послугами також збільшиться на 15 відсотків у 2021 році та становитиме 5,7 трлн доларів [2].

Воєнна криза – не єдиний фактор, який чинить тиск на світову торгівлю. Карантин у Китаї, пов'язаний із запобіганням поширенню COVID-19, порушує ланцюжки поставок у морській торгівлі та може призвести до відновлення дефіциту виробничих ресурсів та зростання інфляції. Конфлікт в Україні також позначиться на торгівлі послугами, зокрема у транспортному секторі, який охоплює контейнерні перевезення та пасажирські авіап перевезення. «В умовах кризи необхідно розширювати торгівлю, щоб забезпечити стабільний та справедливий доступ до товарів першої потреби. Обмеження торгівлі поставить під загрозу благополуччя сімей та підприємств і зробить завдання сталого економіч-

ного відновлення після COVID-19 ще більш проблематичним», – наголосила Генеральний директор СОР [2].

Історично Україна є країною переважно внутрішнього туризму з пріоритетом санаторно-курортного лікування, включеним до туристської галузі як одна з головних підсистем. Наявність потужного санаторно-курортного комплексу, що створювався багато років на базі найбагатших унікальних природних ресурсів, та офіційне визнання здоров'я показником національної безпеки припускають, що фактор збереження здоров'я стане основним при розробці моделі розвитку внутрішнього туризму в Україні, заохочуючи та розвиток в'їзного туризму. Проте аналіз проблем санаторно-курортного комплексу показує, що повноцінно і ефективно виконувати свої завдання він зможе тільки після комплексної перебудови всієї санаторно-курортної системи. Треба створювати інститут санаторно-курортної галузі як найважливіший стратегічний сектор внутрішнього та в'їзного туризму. «Необхідна по-сучасному організована система, готова тримати під контролем здоров'я всіх громадян країни і відповідати за його відновлення. Ця система повинна мати необхідні потужності, розміщувати свої організації в доступних для населення районах, включати необхідні напрями санаторно-курортного лікування, використовувати нові здоров'язберігаючі технології та інструменти лікування, залучати володіють ними висококваліфіковані медичні кадри» [3].

Російське вторгнення в Україну може призвести до катастрофічного зниження прогнозованого глобального економічного зростання у 2022 році на 1 відсоток, йдеться у звіті про стан світової економіки Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), опублікованому 24 березня. «Головний висновок звіту – зниження цього річного прогнозу глобального зростання», - сказав Річард Козул-Райт, директор Відділу глобалізації та стратегій розвитку ЮНКТАД, виступаючи в Женеві. «Ще у вересні минулого року передбачалося, що зростання світової економіки становитиме 3,6 відсотка. Тепер очікується зростання у 2,6 відсотка, і основна причина цього – війна в Україні» [4].

Інфляція зростає, а країни, що розвиваються, вже обтяжені борговим тягарем в один трильйон доларів США. У цій ситуації ЮНКТАД визнав недостатніми вже вжиті фінансові заходи, спрямовані на підтримку країн, що розвиваються, зіткнулися з нестабільністю обмінних курсів, зростаючим відсотковим ставкам та стрімким зростанням цін на продовольство та паливо. Всеосяжна багатостороння фіскальна реформа – можливо, за масштабами та амбіціями порівнянна з американським планом Маршалла, який підтримав Західну Європу після Другої світової війни – терміново необхідна для покращення фінансової ліквідності країн, що розвиваються, вважають у ЮНКТАД. Це допоможе запобіг-

ти можливому банкрутству як країн, що розвиваються, так і країн із середнім рівнем доходу [4].

21 квітня 2022 року, відбувся міжнародний вебінар «Роль та місце туризму під час конфліктів та воєн». Світ має приклади післявоєнного відновлення туристичної галузі: Чорногорія, Хорватія, Кіпр, Єгипет, Ізраїль, Колумбія, Північна Ірландія, Японія та Південна Корея, в яких відродження і становлення цієї галузі розпочалося або під час військових дій, або після їхнього закінчення. Тож нинішню увагу до України з боку практично всього світу застосовуємо з користю. Голова Державного агентства розвитку туризму України Мар'яна Олесків з експертами туристичної індустрії Великобританії, США, Австралії, Канади, Бельгії та Австрії обговорили, як після перемоги зробити Україну успішним туристичним напрямком [5].

1. *Шерешева М.* Індустрія туризму: наслідки пандемії і умови розвитку. *Рекреація і туризм.* 2020. № 2(6). С. 30–45.
2. ВТО: російсько-український конфлікт ставить під загрозу відновлення світової торгівлі. *Новини ООН*. URL: <https://news.un.org/news/topic/economic-development>
3. *Баснина Т.Д.* Управління санаторно-курортним комплексом: основні проблеми і тенденції розвитку // *Вісник КНУ*. – 2021. – Т. 12. – № 1. – С. 62-77.
4. Російське вторгнення в Україну може призвести до зниження глобального економічного зростання. *Новості ООН*. URL: <https://news.un.org/>
5. <https://nuft.edu.ua/news/podiyi/rol-ta-misce-turizmu-pid-chas-konfliktiv-ta-voyen>

Матвійчук Людмила, Лепкий Михайло, Смаль Борис

КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ ВОЛИНСЬКОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна, що зараз триває в Україні, вплинула на всі сфери життя. Організація турів тепер відбувається з урахуванням комендантської години та наявності укриттів для туристів, що змінює підходи до конкурентоздатності індустрії туризму. Загалом, конкурентоздатність туризму в регіонах України, залежить від наявності та розвитку туристичного потенціалу територій, різновекторною спеціалізацією, впливом специфічних факторів, які сьогодні мають переважно деструктивний вплив, особливо через вторгнення Росії в Україну тощо. Проте, інтерес іноземців до України сьогодні зріс у десятки разів, а індустрія туризму після перемоги стане рушійною силою швидкого відновлення регіонів. Тому, дослідження конкурентних переваг індустрії туризму в регіонах України є надзвичайно актуальним.

Грунтовні наукові результати в дослідженні конкурентоздатності індустрії туризму України отримані такими вченими: Н. Барвінок, Ю. Барським,

Д. Басюк, М. Босовською, І. Вахович, І. Винниченком, А. Голод, О. Любіцевою, М. Мальською, Л. Чепурдою та іншими. Проте регіональні особливості конкурентних переваг індустрії туризму в умовах війни досліджено недостатньо.

Розвиток індустрії туризму в умовах війни призупинився. Проте, досвід багатьох зарубіжних держав свідчить, що у післявоєнний період туристичні потоки значно збільшуються. Відтак, регіони вже сьогодні мають чітко працювати над формуванням конкурентних переваг та туристичної привабливості своїх територій. Сьогодні, можна навести ряд прикладів країн, де туризм розвивався швидкими темпами у післявоєнний період. Так, Ізраїльсько-Палестинський конфлікт продовжується декілька десятиліть. Сьогодні ця країна продовжує жити у стані війни з Палестиною. Незважаючи на це, іноземні туристи продовжують відвідувати Ізраїль, а на туризм припадає 6,2% економіки країни. Іншим прикладом є конфлікт у Боснії та Герцеговині, який тривав кілька років та після завершення якого, згідно статистики, приріст туристичних потоків становив до 24 % в рік [1].

Зазначене дає можливість припустити, що після завершення війни в Україні очікується збільшення туристичних потоків, особливо в регіони, які є історично та культурно багатими, до таких регіонів належить Волинська область. Історія Волині нерозривно пов'язана з багатьма європейськими країнами. Туристичний потенціал Волинської області представлений чотирма центрами туристичної інформації, трьома національними природними парками. Крім того, в області функціонує 231 рекреаційна зона, 118 рекреаційних пунктів, 152 заклади розміщення, 285 агросадіб, 7 санаторіїв, 17 музейних закладів, 267 озер, 1534 об'єкти культурної спадщини, 1 туристичний кластер, 2 екопарки, 2 офіційних туристичних веб-ресурси, 341 суб'єкт туристичної діяльності області [2].

Враховуючи те, що Волинська область є транскордонною та має мультикультурну спадщину, індустрія туризму є однією з ключових та відіграє важливу роль в регіональній економіці. Аналіз конкурентних переваг індустрії туризму регіону свідчить про значний туристичний потенціал. В регіоні періодично здійснюється підготовка та підвищення кваліфікації стейкхолдерів туризму (здійснено проєкт фахової підготовки екскурсоводів для міста Луцька «Школа екскурсовода», періодично відбувається навчання голів територіальних громад та фахівців з туризму тощо), реалізовується ряд грантових проєктів щодо промоції та розвитку туристичної інфраструктури (проєкти «Нове життя старого міста: ревіталізація пам'яток історико-культурної спадщини Любліна і Луцька», «Промоція та захист природної спадщини міських річок та прибережних територій Жешува та Луцька тощо), відбувається стимулювання розвитку різних

видів туризму (підтримка малого підприємництва у сфері організації сільського та зеленого туризму, створення курортних зон в регіоні тощо), туристичний брендинг регіону (створено бренд «Волинь унікальна» проводиться робота із відродження найбільшого туристичного маршруту «Золота діадема Волині» тощо).

Проте, існує ряд перешкод у формуванні конкурентних переваг індустрії туризму в регіоні. До загальних деструктивних факторів розвитку туризму віднесено: військову агресію Росії проти України, кризою, пов'язаною із появою та поширенням нового небезпечного вірусу COVID-19 по всій планеті, недосконале законодавство, яке регулює сферу сільського зеленого туризму тощо. До локальних проблем віднесено: недофінансування індустрії туризму з обласного бюджету (найнижчий показник серед усіх регіонів України), відсутність пішого переходу та наявність черг на пунктах митного пропуску, припинення етапів робіт, щодо створення курорту державного значення «Шацьк», відсутність оптимального графіку руху залізничних потягів тощо.

На нашу думку, підвищити рівень конкурентоздатності індустрії туризму регіону в сучасних умовах, доцільно шляхом об'єднання суб'єктів господарювання зазначеної галузі. Аналіз наявних об'єднань в індустрії туризму засвідчує, що найефективнішими об'єднаннями є альянси, спілки, кластери, туристичні братства тощо. Застосування такої політики в розвитку регіону, дозволить розробляти та реалізовувати комплексні регіональні продукти, які відповідатимуть сучасним вимогам безпеки, світовим стандартам, запитам сучасних туристів, а також які будуть більш безпечними та якісними, і зможуть швидше інтегруватись в глобальний туристичний ринок.

Кластерна політика як інструмент підвищення рівня конкурентоздатності індустрії туризму регіону набула поширення в багатьох країнах світу. Проведений аналіз зазначеної дефініції дозволяє трактувати туристичний кластер як добровільне об'єднання різних стейкхолдерів для формування продуктів та послуг високої якості шляхом кооперації малого та середнього бізнесу в регіоні, а також створення комплексних регіональних продуктів, які базуються за засадах безпеки та відповідають сучасним вимогам. В сучасній Європі налічується більше ніж 2500 кластерів. Аналіз літературних джерел з даного питання засвідчує, що кластерна економіка як мінімум на 40 % ефективніша за традиційну галузеву [3].

Переваги кластеризації в індустрії туризму є очевидними, основними з яких для суб'єктів господарювання в регіоні є:

- можливість спільного використання туристичного потенціалу регіону;
- можливість провадження спільного маркетингу;

- організація формування та реалізації туристичної продукції та послуг учасників кластеру;

- формування, розвиток та просування регіональних туристичних брендів;
- можливість участі в спільних розробках, заходах тощо.

Таким чином, після завершення військових дій в Україні, регіони матимуть можливість інтенсивно розвивати туризм. Наслідки війни, регіони України відчуватимуть ще довгий час, руйнування інфраструктури регіонів вже сьогодні є колосальні та потребують значних капіталовкладень. Саме туризм може стати реальною рушійною силою щодо швидкого відновлення інфраструктури регіонів.

Проведений аналіз конкурентоздатності індустрії туризму Волинського регіону показав, що основними перспективами галузі в сучасних умовах є значна мультикультурна спадщина, вигідне географічне розташування, системна спрямованість розвитку спеціальних видів туризму, реалізація ряду грантових туристичних проектів тощо. Доведено, що у післявоєнний період кількість туристичних потоків може значно збільшитись, що потребує активних дій вже сьогодні. Визначено перспективні напрями підвищення конкурентних переваг індустрії туризму регіонів в сучасних умовах. Одним з основних таких напрямів є об'єднання суб'єктів індустрії туризму у вигляді кластерів, альянсів, спілок тощо. Впровадження кластерної політики в регіонах, дозволить стейкхолдерам більш ефективніше працювати та формувати комплексні регіональні туристичні продукти, які відповідатимуть сучасним вимогам, а також міжнародними нормам, правилам та стандартам. Зазначене дозволить посилити конкурентні переваги індустрії туризму в регіонах України та полегшить інтеграцію регіональних туристичних продуктів в глобальний туристичний ринок.

1. *Барвінок Н.В.* (2022) Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Вип. 18(2). С. 206-217.
2. *Вахович, І.М., Матвійчук, Л.Ю., Смаль, Б.А.* (2022). Розвиток індустрії гостинності в сучасних умовах: тенденції та заходи посилення конкурентних переваг. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Том 6 (41). С. 494-502.
3. *Голод А.П., Іжевська О.П., Коркуна О.І.* (2019). Кластерна модель розвитку індустрії гостинності регіону. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. Випуск 4 (21). С. 375-380.

Бабушко Світлана, Попович Сергій

ТЕНДЕНЦІЇ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ, ЗУМОВЛЕНІ ВІЙНОЮ В УКРАЇНІ

Війна, підступно розв'язана російською федерацією проти України, стала гуманітарною катастрофою не лише для України, але й для усього світу. Вона стала головною перешкодою, що зруйнувала надії на відновлення туризму в Європі після пандемії. Адже експерти прогнозували, що європейський туризм зможе повністю відновитися до передпандемійного рівня вже у 2023 р. Однак, війна негативно вплинула на відновлення туризму в Європі, зокрема призвела до значного зменшення туристичних потоків. За прогнозами фахівців, втрати туристичної галузі у світі від цієї війни можуть перевищити 14 млрд доларів. Тому необхідно всебічно вивчати, як війна впливає на туризм і намагатися мінімізувати її негативний вплив.

Метою доповіді є розкриття основних тенденцій, що сформувалися на європейському туристичному ринку через війну на території України.

Як відомо, європейський туристичний ринок було орієнтовано переважно на туристів з пострадянських країн. Так, за статистикою, російські туристи посідали 11-те місце за своєю чисельністю у туристичних потоках до Європи. Україна ж посідала 13-те місце [1]. За даними ВТО, у 2019 р. налічувалось 75 млн прибуттів з обох країн, що становило 5% глобальних показників. Крім того, якщо мова йшла про витрати туристів, то роль обох країн значно посилювалася. Так, у 2019 р. туристами з України та росії було витрачено близько 50 млрд доларів США, що у світовій частці становило 8% [2]. Закономірно, що війна радикально змінила ситуацію в обох країнах, і як наслідок, на туристичному ринку Європи.

На початку війни українці майже зовсім перестали подорожувати. Рятуючись від бомбардувань, обстрілів, бойових дій, мільйони українців змушені були виїхати закордон. Однак, уже не як туристи, а як біженці. Туризм в Україні майже припинив своє функціонування. Війна призвела до глобальної кризи українського ринку туристичних послуг, що не встиг ще повністю оговтатись від пандемії, і спричинила негативні явища на європейському ринку.

Показники туристичної діяльності зменшилися ще й тому, що російські туристи стали небажаними в багатьох країнах Європи. Їм стало набагато важче потрапити до європейських країн через введення санкцій проти російських авіакомпаній, заборону використання ними європейського повітряного простору та ін. Подекуди російським туристам й узагалі неможливо потрапити до Європи. Такі країни як Польща, Естонія, Латвія, Литва повністю призупинили видачу віз росіянам. Інші країни, через введені санкції проти Росії, також ввели певні обмеження для їх відвідування росіянами.

Наприклад, популярні destinations – курорти Туреччини у 2018 р. прийняли на відпочинок 6 млн росіян та 1.4 млн українців. Разом це становило 16%

усіх туристичних прибуттів до Туреччини. Улітку 2022 р. переважна більшість українців не мали змоги поїхати на відпочинок на турецькі курорти. Частка російських туристів також значно зменшилася, через санкції та обмеження. Також через те, що вони переорієнтувалися на азійські країни, зокрема Таїланд і Китай, та ті сусідні країни, що залишалися відкритими для них, а саме Казахстан, Грузія, Узбекистан та ін. Таким чином, війна та санкції проти країни-агресора найбільш вдали по туристичним маршрутам. Відтак, мова йде про тенденцію істотного зменшення виїзних потоків з України та Росії.

Туристичні дестинації, економіка яких значною мірою залежить від туризму постраждали ще більше. Вони сподівалися розпочати туристичний сезон раніше, щоб компенсувати втрачені доходи від пандемії. Однак, ці сподівання були марними. Найбільше постраждали туристичні напрямки поблизу України, зокрема Польща, Болгарія, Хорватія, Естонія та Угорщина, Багато туристичних операторів у цих країнах намагаються допомогти біженцям, які втікають від російських військ, працюючи не на отримання прибутку, а виконуючи соціальну роль. Так, незважаючи на те, що цього року кількість скасування у Хорватії була мінімальною, країна гостро відчуває уповільнення кількості бронювань у готельному секторі та секторі авіап перевезень. Загалом, за даними компанії ForwardKeys, що займається обробкою туристичних даних, кількість бронювань у зазначених країнах зменшилася на 30-50%. Наприклад, Республіка Молдова втратила 69% авіаперельотів у порівнянні з 2019 р., Словенія – 42%, Латвія – 38%, Фінляндія – 36% [2]. Варто зауважити, що туристична галузь Європи почала поступово відновлюватися від наслідків пандемії. Незважаючи на війну в Україні, європейський ринок авіап перевезень невинно зростав з березня до травня 2022 р., у тому числі кількість авіап перевезень на внутрішньоєвропейському ринку та кількість перельотів зі США до Європи. Також зростанню подорожувань сприяло послаблення обмежень на поїздки, зокрема станом на 13 травня 2022 року 36 країн скасували всі обмеження на подорожі, пов'язані з COVID-19. Однак, війна продовжує становити серйозну загрозу для відновлення туризму.

На європейському континенті у сфері туризму відчутними є збитки через зростання вартості пального, проблеми з ланцюгом поставок, інфляцією та страйками працівників. Останніми місяцями різко зросли ціни на енергоносії, серйозно стурбувавши готельних операторів. Страйк водіїв вантажівок в Іспанії спричинив спорадичний дефіцит їжі та товарів. За даними Всесвітньої продовольчої програми ООН, готелі та ресторани з усіх сил намагаються знайти доступну заміну для ключових поставок, що надходили з України. За даними ForwardKeys, лише за перший тиждень війни кількість проданих авіаквитків у

Європі впала на 23 %, а трансатлантичних – на 13% [2]. Отже, простежується ще одна тенденція – негативний вплив на економіку туристичних дестинацій Європи, що проявляється через слабке економічне зростання та збільшення інфляційних процесів.

Враховуючи викладене вище, можна констатувати, що тенденції на європейському туристичному ринку через війну в Україні є наразі негативними. У цілому, війна в Україні додає додаткових ризиків до процесу відновлення європейського туризму та ставить перед нею нові, надзвичайно складні виклики.

1. How the war in Ukraine will affect tourism. Economist Intelligence Unit, 2022. URL: www.eiu.com
2. The Summer travel outlook 2022 report. ForwardKeys, 2022. URL: <https://forwardkeys.com/2022-summer-outlook>

Тищенко Ольга

ТУРИЗМ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВИКЛИКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ

Один з бізнес-напрямків, який постраждав найбільше під час війни – це туризм. З початку повномасштабної війни туризм в Україні, зі зрозумілих причин, фактично помер. Частина туристичних компаній закрилась, інші переорієнтували свою діяльність на волонтерство – використовували свої автобуси для евакуації біженців, залучали зв'язки, щоб організувати закупівлю гуманітарної допомоги з-за кордону. Про відновлення основної діяльності туристичні компанії тривалий час навіть не думали [1].

Але, починаючи з травня, з настанням потепління, серед українців почали з'являтися запити на відпочинок: спочатку у межах міста, області, потім десь у горах, а зараз навіть з'являється зацікавленість у турах за кордон, на море. Деякі українські туристичні агенції зараз співпрацюють з популярним у Польщі туроператором Rainbow Tours, який возить туристів у Туреччину, Єгипет Туніс, Іспанію та інші курортні країни.

Відпочивати під час війни, щоб хоч трохи відновити свої сили і психічне здоров'я, не просто можна, а й навіть потрібно. Хоча б заради того, щоб з новими силами приєднатися до боротьби з ворогом.

Військові дії на території нашої країни примушує багатьох думати, що іноземці до нас тепер не поїдуть ще дуже довго. Однак у світі є багато прикладів, коли після масштабних конфліктів країни швидко відновлювалися та знову приймали гостей. Зокрема, в Ізраїлі, Чорногорії, Румунії, Грузії й інших країнах відродження і становлення туристичної галузі розпочалося або під час військових дій, бо після їх закінчення [2].

Потрясіння, викликані збройними конфліктами, вносять глибокі зміни в туристичний «ландшафт» країн. Нинішню увагу до України з боку практично усього світу теж можна застосувати з користю: давати інформацію про нашу історію та культуру, а не тільки про бойові дії. Створюється нова спадщина, а постконфліктний «туризм пам'яті» з часом змішується із іншими напрямками – культурним чи морським туризмом.

За ці вісім місяців війни наші міста стали містами свободи. Після перемоги хотілося б нашу внутрішню незламність трансформувати у нову ідею, яка зазвучить дуже голосно. Це – туризм свободи. Ми мандруємо, щоб відчуті дух місця. Свобода – це те, що давно панує в Україні, і люди, які захочуть її відчуті, будуть мандрувати нашою країною.

Всі ми любимо природу, відчуваємо її енергію. Вона нас наповнює, відновлює і надихає. І, напевно, любов до нашої землі ніколи не була настільки сильною. Київське Трипілля, Дністровські каньйони, вершини Карпат, степи Бессарабії, Олешківські піски і Кримські гори. Все це – наша прекрасна Україна. Кожен її куточок заслуговує на те, щоб зберегти і показати його світові. Необхідно відновити автентичні гуцульські садиби в Карпатах, створити нові сучасні проекти поруч із природою, та зробити масштабний проєкт, який об'єднає всю Україну. У нас є всі умови, щоб стати країною, в яку люди будуть їхати за релаксацією та відновленням.

Надзвичайно скоро ми відродимось із попелу, як фенікс. Наші села будуть селами майбутнього. Можливо, будуть створені нові проєкти поселень для українців. Вони говоритимуть не про біль втрати свого рідного дому, а про новий гарний початок.

Ми зараз єдині, і спільнота – це ключове слово в місті та селі, яке може багато змінити. І єдине, що нам потрібно зробити – зберегти єдність, яка є зараз, бо потім треба буде багато робити разом. Разом відроджувати культуру, розвивати народні ремесла, запускати крафтове виробництво та вишукувати нові можливості. Будувати села майбутнього, гуртуватись у спільноти, думати, наскільки бути екологічними і чи цікаво буде туристам їхати в такі села майбутнього. Ще більше розвивати місцевий туризм в Опішні, Тустані, Пархомівці, Трипіллі і Каневі [3].

Впевнена, що багато людей захоче відвідати ті місця, які вже стали символами цієї війни. Якщо досі люди подорожували місцями козацької слави – до Холодного Яру, Черкащини, Хортиці, – то скоро до них додадуться місця нашої нинішньої слави: Чорнобаївка, Маріуполь, Гостомель, Буча, Бородянка, Ізюм. Нам важливо вже зараз створювати подібні туристичні програми, щоб українці

мали розуміння того, що відбулося, і розповідали про нашу боротьбу та перемогу своїм дітям, внукам та всьому світу.

Сьогодні мільйони людей по всьому світу знають про Україну та підтримують українців. У багатьох виник інтерес до нашої історії, традицій, цінностей. Тож після нашої перемоги, коли відкриються аеропорти, можемо сподіватися на великий потік туристів. Навіть зараз вже в українських містах з'являються індивідуальні туристи, які пересуваються залізничним та автотранспортом.

Світова туристична спільнота підтримує Україну та ініціює заходи, на яких можна розказати про стан туристичної сфери міст, наші можливості та потенціал на міжнародній арені, аби надалі відновити туристичні потоки до нашої країни. Всесвітня туристична організація, яка є структурою ООН цьогорічним девізом обрала – «Туризм це не тільки мандрівки, це мир» [4].

Україна вчиться жити та працювати під час воєнного стану. Ми віримо, що війна скоро закінчиться нашою Перемогою. І в перспективі нас очікує збільшення як зовнішніх, так і внутрішніх туристичних потоків завдяки постійно зростаючому інтересу до сучасного життя України, нашої історико-культурної спадщини.

1. Туризм під час війни 2022: факти від туристичних фірм Львова. URL: https://zaxid.net/turizm_pid_chas_viyni_2022_fakti_vid_turistichnih_firm_lvova_n1542665 (дата звернення: 12.10.2022)
2. Шуміхін Є. Голова ДАРТ Олеськів: Після війни туризм зміниться в будь-якому випадку. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/826803.html>. (дата звернення: 22.10.2022)
3. Країна свободи. Чим приваблюватиме туристів Україна після війни. URL: <https://life.nv.ua/ukr/blogs/yak-rozvivatimetsya-ukrajina-pislya-viyni-maybutnye-turizm-50229752.html> (дата звернення: 12.10.2022)
4. Туризм у Києві: сучасний стан та плани з відновлення сфери. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/71973/> (дата звернення: 18.10.2022)

Машіка Ганна

ТУРИЗМ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

На сьогоднішньому етапі розвитку подій на території України продовжують утворюватись ресурси, які будуть основою для розвитку воєнного туризму в майбутньому. Початок російсько-української війни ще у 2014 році (анексія АР Криму, окупація Донецької та Луганської областей та проведення там активних бойових дій) та повномасштабне вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року стали причиною масштабних руйнувань міст та

сіл, створення оборонних споруд, виникнення певних ландшафтних утворень в процесі активних бойових дій (вибухи, випалювання, затоплення тощо), залишків зруйнованої зброї та масштабні поховання постраждалих, що викликає цікавість та бажання вшанувати всіх постраждалих під час війни у великій кількості людей[1]. На жаль виробництво на багатьох підприємствах призупинило свою діяльність, а туристична галузь в Україні була поставлена «на паузу».

Станом на сьогоднішній частина туристичних фірм не відновило свою діяльність і вимушені були закритися. Що стосується відновлення турів по Україні, то це дуже складне питання. Через велику кількість внутрішньо переміщених осіб, яких розміщували в готелях, санаторіях, пансіонатах, школах, дитячих садках та ін., можливість розмістити бажаючих туристів, які хотіли б скористатися турами дуже складно. Для того, щоб хоч якось відновити соціальну сферу в містах західної України, для внутрішньо переміщених осіб почали будувати модульні містечка, зведення яких триває 45-60 днів. Відповідно до даних Державного агентства розвитку туризму, за вісім місяців повномасштабної війни надходження до державного бюджету від туристичної галузі впали на 25%. [3] Логічно, що у випадку продовження активної фази війни ця рецесія продовжиться. Тим не менш український туристичний бізнес розраховує на швидке повоєнне відновлення.

Протягом активної фази російсько-української війни важливе місце належать проведенню екскурсій. Сьогодні вони активно проводяться в центральних за західних областях України. Для інформування населення області про різні події та заходи, використовуються місцеві телеграм- та вібер-канали, а також соціальні мережі, де більш детально розповідають про час та програми заходів. Україна має подбати про власну туристичну репутацію вже зараз. Саме відновлення функціонування галузі слід розпочати з регіонів, які найменше постраждали від війни. Це дозволить сформувати першочергову основу для прийому туристів. Інвестиційні потоки мають рухатися від Заходу на Південь і на Схід: від Ужгорода до Одеси та Києва, а далі — в інші регіони після відновлення усієї необхідної інфраструктури та розмінування територій. [2]

Щодо відродження туризму у звільнених містах, до цього питання потрібно ставитись досить обережно. Будь-які проекти, які охоплюватимуть ці локації, повинні стати, в першу чергу, складовою меморіального туризму України. До цієї справи слід залучити відповідні державні органи: Інститут національної пам'яті та Державне агентство розвитку туризму. Усі маршрути мають бути побудовані з урахуванням того, що це місця трагедій, тому розміщення будь-яких атракцій на таких маршрутах є неетичним і

недоцільним. Тому, враховуючи активні воєнні дії, які на сьогоднішній день відбуваються на території України, масові руйнування населених міст і сіл, масові поховання населення та військових, що боронили цю територію, створення братських могил, оборонні споруди та місця найзначущіших битв в післявоєнний період будуть мати важливе значення для розвитку саме такого напряму воєнного (мілітарного) туризму як воєнно-історичний туризм.

В зонах ведення активних бойових дій в російсько-українській війні на території України створюється велика кількість оборонних споруд, які відіграють важливе місце у збереженні життя військових та в перебігу битв. Варто зауважити, що кожна така оборонна споруда вже супроводжується, а в майбутньому буде ще більше, історіями перебігу битв та збереження життя або жителів, або військових. [4]

Велике різноманіття рекреаційних ресурсів, якими Україна володіє в достатку, і відповідних туристично-рекреаційних послуг відіграють важливу роль у формуванні туристичного бренду території. Власне, це найперше, на що звертає увагу пересічний мандрівник. Ймовірно, нам ще доведеться вдосконалювати вцілілий туристичний арсенал і, звісно ж, відбудовувати зруйнований. Усе це потрібно робити з урахуванням минулого досвіду, проте більше звертати увагу на сучасні тенденції, які змінюються ледь не щодня. Так само, як це роблять українські туристичні організації, які адаптувалися до реалій війни. Сьогодні фокус турагенцій зосереджений на розвитку внутрішнього туризму, розробці автобусних турів за кордон та пошуків оптимального формату роботи після перемоги.

Процес переродження українського туризму вже розпочався. Саме зараз слід займатися активною промоцією України та її туристичного потенціалу, будувати нові плани та залучати до цього процесу міжнародних партнерів. Відбудова України після війни – це можливість залучити до модернізації країни між-народних експертів з різних галузей. Досвід багатьох країн, в яких відбувалися військові дії, показує, що кількість туристів в післявоєнний період до даних країн тільки зростає. А за рахунок надходжень від іноземних туристів можна швидше підвищити економіку країни, в порівнянні і з іншими галузями які потребуватимуть тривалішого відновлення.

Україна переможе і буде залишатися незалежною країною. На шляху до відтворення соціально-економічного сектору ми потребуватимемо чимало коштів, але за рахунок мільйонам людей, які підтримують Україну у цей складний для нас час, ми зможемо відбудувати нашу країну і станемо найвідвідуванішою країною у Європі.

1. Zavarika G. M. Military tourism as a peculiarity of tourism development in a post-conflict territory. Journal of geology geography and geocology. 2022. 31 (1). pp.186-193. DOI: <https://doi.org/10.15421/112218>.
2. Каднічанський Д., Каднічанська Н. Мілітарний туризм: проблематика термінології та класифікації // Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід: матеріали XIV Міжнародної наукової конференції. (Львів, 9 жовтня 2020 р.). – Львів, 2020. – С. 132-138.
3. Голова ДАРТ Олеськів: Після війни туризм зміниться в будь-якому випадку. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/826803.html> (дата звернення: 01.10.2022).
4. МКІП продовжує фіксувати воєнні злочини росіян проти культурної спадщини. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7195.html> (дата звернення: 2010.2022).

Васильчук Володимир

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах повномасштабної війни в Україні все більш проблематичним стає розвиток сучасного туризму. Але, туристичний сектор української економіки вистояв і продовжує функціонувати. Активна політика всіх інституцій туризму сприяє формуванню в державі нового почуття громадянської ідентичності, базованої на цінностях довіри, толерантності, відкритого доступу до історико-культурної спадщини України. Різноманітна історична та культурна спадщина України є невід’ємною складовою світового культурного надбання, що неодноразово визнавалося міжнародною спільнотою.

Згідно документами ВТО, зокрема Допоміжного рахунку туризму (ДРТ), «внутрішній туризм включає діяльність відвідувачів-резидентів у межах певної країни» [1, с. 15]. 2018 р. дані ВТО вказували що, в усьому світі було здійснено близько 9 мільярдів внутрішніх туристичних поїздок, і це у 5 разів більше, ніж міжнародних [2]. Сьогодні у ЄС також є надії на пожвавлення внутрішнього туризму, на який у докризовий період припадало близько 85% прибуттів [3].

Варто зазначити, що навіть в умовах наявних обмежень туристи продовжують відкривати для себе нову Україну. Отже, війна не скасовує, а навіть підсилює необхідність відпочивати та відновлюватися: на умовно безпечних територіях люди продовжують подорожувати, працюють готелі та санаторії, гіді організують походи та екскурсії.

Особливо, зважаючи на потребу у більш ефективному та якісно новому етапі розвитку туристичної сфери, важливими сьогодні є поширення і розкриття історико-культурної спадщини нашої держави. Історико-культурна спадщина втілює досвід, цінності, надбання різних поколінь та відтворює багатовікову історію розвитку суспільства. У зв’язку з цим, є великий попит серед туристів на

поїздки по визначним історичним місцям в Україні. Це сприяє діяльності туристичних компаній які поступово відновлюються.

В умовах російської агресії історико-культурна спадщина Україна зазнала значних економічних, фінансових втрат. Так, після анексії в Криму регулярно проводяться незаконні археологічні дослідження. Отже, масштабні розкопки проводилися в рамках реалізації інфраструктурних проєктів – будівництва Кримського мосту, траси «Таврида», магістрального газопроводу «Краснодарський край – Крим». На цьому об'єкті «за останні два роки в ході розкопок було знайдено понад 1 млн артефактів, понад 100 тис. з них становлять велику наукову цінність». З кримських музеїв регулярно вивозяться в країну-агресора експонати для виставкової діяльності. 2016 р. у Третьяковській галереї в Москві експонувалися 38 картин художника І. Айвазовського з Феодосійської картинної галереї; у 2016–2017 рр. у м. Санкт-Петербурзі проходила виставка «Подорож до Криму», для якої були надіслані експонати з Центрального музею Тавриди у Сімферополі; у 2017 р. в заповіднику «Абрамцево» (Московська область) на виставці «Кіммерія Максиміліана Волошина» демонструвалися речі з Дому-музею М. Волошина у Коктебелі; у 2019 р. з фондів Центрального музею Тавриди, Феодосійського музею старожитностей, Ялтинського історико-літературного музею були вивезені до м. Казані експонати татаро-монгольської кочової культури для показу на виставці «Золота Орда і Причорномор'я. Уроки Чингізидської імперії» [4, с. 45-46]. Цікаво що, 14 грудня 2016 р. суд Амстердама вирішив повернути Україні «скіфське золото», однак у січні 2017 року кримські музеї почали процес оскарження рішення. Українська сторона заявила, що золото скіфів має повернутися в Україну, а держава-агресор наполягає на його поверненні до Криму [5].

Одним з наслідків «гібридної агресії» стало, повномасштабне знищення культурної спадщини України, вбивства громадян, мародерство та переписування історії. Це жахливі обстріли та бомбардування з боку російських окупантів, які зруйнували повністю або пошкодили безліч музеїв, культових і сакральних споруд, цвинтарі, театри та інші установи культури. Загарбники нищать навіть ті пам'ятки культури, які, здавалося б, мали би шанувати з огляду на наративи, якими вони керуються — наприклад, церкви РПЦвУ чи пам'ятники воїнам Другої світової війни. Жахіття але, історія повторюється. Так, Одеський музей західного і східного мистецтва під час Другої світової колекцію евакуюювали до м. Уфи. Але, унаслідок цього значну частину експонатів було втрачено. Не повернулися, наприклад, роботи таких світових майстрів як Нікола Пуссен (французький живописець XVII ст.) і Антоніс ван Дейк (фламандський живописець XVII ст.) та ін. Таких прикрих історій є чимало, адже держава-

загарбник століттями присвоювала те, що їй не належало. У «визволителів» є звичка присвоювати і експортувати людський капітал. Вони видають різних діячів культури, письменників, митців за росіян. Також ворог примусово намагається інтегрувати тимчасово окуповані території до російської системи освіти.

15 липня 2022 р. на засіданні Ради безпеки ООН у форматі «формула Аррія» (неформальна зустріч) «Знищення культурної спадщини як наслідок російської агресії проти України» директор Центру всесвітньої спадщини ЮНЕСКО Лазар Ассомо, доповів про пошкодження 163 культурних об'єктів: 71 релігійну споруду, 12 музеїв, 32 історичні будівлі, 24 будівлі, присвячених культурній діяльності, 17 пам'ятників, 7 бібліотек. Далі він зазначив, що більше від половини зафіксованих пошкоджень або руйнувань об'єктів (53%) припадають на Харківську та Донецьку області. Культурні об'єкти також значно постраждали в Києві, зокрема, підтверджено пошкодження або руйнування 26 об'єктів. 40% з них – культові споруди [6].

25 травня 2022 р. загальна сума прямих збитків економіки України від пошкодження та руйнування житлових і нежитлових будівель та інфраструктури коливаються від 564 млрд дол до 600 млрд доларів [7].

Якщо говорити про всю туристичну спільноту, світ чітко дав зрозуміти, що засуджує війну, розв'язану проти України. Країну-агресора виключено із Всесвітньої туристичної організації ООН.

Сьогодні можна згадати слова російського письменника Олексія Толстого: «Є дві Русі. Перша – Київська має своє коріння у світовій, а щонайменше у європейській культурі. Ідеї добра, честі, свободи, справедливості розуміла ця Русь так, як розумів їх увесь західний світ. А є ще друга Русь – Московська. Це – Русь Тайги, монгольська, дика, звіряча. Ця Русь зробила своїм національним ідеалом криваву деспотію і дику запеклість. Ця московська Русь з давніх-давен була, є і буде цілковитим запереченням всього європейського і запеклим ворогом Європи».

Історико-культурна спадщина України стала основою формування системи різнопланових туристичних маршрутів задля всебічного ознайомлення туристів з різними сторонами матеріальної та духовної культури в умовах війни. Також, захист вітчизняної культурної і духовної спадщини визнано одним з пріоритетів Стратегії національної безпеки України.

1. Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework 2008. Department of Economic and Social Affairs. Statistics Division. World Tourism Organization. Luxembourg, Madrid, New York, Paris, 2010. URL: <http://unstats.un.org>
2. International tourism highlights. URL: https://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2019.pdf
3. Найбільш залежні від туризму країни. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/424477/nazvano-najbilshzalezni-vid-turyzmu-krayiny-na-yakomu-mistsi-ukrayina>

4. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга): аналіт. доп.– К.: НІСД, 2020. – 126 с.
5. Суд в Амстердамі наказав повернути "скіфське золото" Україні // Українська правда. URL: www.pravda.com.ua/news/2021/10/26/7311709/
6. Росія боїться культури України? На засіданні Ради безпеки ООН озвучили дані ЮНЕСКО. Радіо Свобода URL: <https://kultura-spadshchyna-viyna-yunesko>
7. Загальна сума прямих збитків інфраструктури вже перевищує \$105.5 млрд. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-infrastrukturi-vzhe-perevishhuye-105-5-mlrd/>

Зінченко Віктор

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ ТУРИСТИЧНИХ ЛОКАЦІЙ ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В ПЕРІОД ВІЙНИ

За останні десятиліття цивілізаційного розвитку країн світу, сприйняття їх населенням туристичних локацій стало важливим психологічним фактором задоволенням інтелектуальних і морально-естетичних потреб людини [1].

Відносно стабільний розвиток України, з моменту проголошення її незалежності, не давав кардинальних підстав для аналізу певних психологічних особливостей цього процесу. Психологічне сприйняття туризму, як абсолютно позитивного фактору, що став нормою життя, особливо після Другої світової війни та розширив свої можливості з завершенням у світі холодної війни – підтверджувало формування у споживачів дофаміну та окситоцину, а зростаюча якість обслуговування та розширююча географія пропозицій, індустрії гостинності – виконувала свої функції, з точки зору євроінтеграційних процесів.

Ситуація з оцінкою вищезазначеного питання почала змінюватися із початком російської агресії в Україні у 2014 році, і набула принципово нових відтінків після 24 лютого 2022 року, коли відбулося широкомасштабне вторгнення Російської Федерації, що спричинило масову евакуацію громадян з місць воєнних дій та їх переміщення в безпечні райони України і за кордон, особливо в країни Євросоюзу. За даними спеціалізованої установи ООН – Міжнародної організації з міграції, тільки за неповних перших три місяці, через повномасштабне вторгнення Росії, майже 14 мільйонів українців покинули свої домівки, з них за межі України вийшло понад 5.6 мільйона людей. Навіть приймаючи до уваги, що 2.7 мільйона наших громадян, спочатку війни повернулися в Україну, загальна кількість військових зростає, по причині непереривності процесу виїзду, з урахуванням продовження і загострення військового протистояння [2]. Тимчасово переміщені особи потрапляють в нове для них середовище, в межах

якого існують і місцеві культурні цінності. Більше того місцеві адміністрації території України, уряди зарубіжних країн, що гостинно прийняли українців – створюють всі умови для того, щоб наявні туристичні локації були в реальному доступі для тимчасово переміщених осіб і зіграли свою функцію релаксу і стабілізації їх морального стану.

Логічно виникає питання – а яким, з психологічної точки зору, є сприйняття даних локацій тимчасово переміщеними особами, коли причиною цього «переміщення» стала саме війна.

З допомогою партнерських туристичних компаній Львівської та Закарпатської областей, а також туристичних партнерів Польщі, Словаччини, Чехії, Іспанії та Норвегії, була здійснена спроба систематизувати особливості психологічного сприйняття туристичних локацій переміщеними особами в період війни. Формою дослідження були обрані усні опитування, анкетування і проведення психологічних тестів серед респондентів, як джерела первинної інформації [3].

Загальна кількість респондентів: 700.

В тому числі:

- Україна (Львівська область) – 100.
- Україна (Закарпатська область) – 100.
- Польща – 100.
- Словаччина – 100.
- Чехія – 100.
- Іспанія – 100.
- Норвегія – 100.

Питання:

1. З якою метою здійснювались відвідини туристичних локацій:
 - а) заповнити вільний час і тимчасово забути про стрес, завданий війною;
 - б) цілеспрямовано і усвідомлено ознайомитись з туристичною локацією.

2. Середній рівень морально-естетичного задоволення.

Максимальна кількість балів: 10.

3. Відчуття (під час відвідин туристичних локацій) наявності в організмі стресового гормону – кортизол (+/-).

Таблиця 1

Питання/Територія переміщених осіб	1 а	1 б	2	3
Україна (Львівська обл.)	53	47	5	–
Україна (Закарпатська обл.)	59	41	4	–
Польща	72	28	3	+
Словаччина	68	32	3	+
Чехія	74	26	3	+
Іспанія	90	10	1	+
Норвегія	85	15	2	+

Узагальнення даних стосовно психологічного сприйняття туристичних локацій переміщеними особами в період війни надає можливість зробити наступні висновки:

1. Сприйняття туристичних локацій за зазначених обставин докорінно відрізняється їх сприйняття в умовах благополуччя людини в мирний час, коли воно (сприйняття) викликає лише позитивні емоції.
2. Середній рівень морально-естетичного задоволення від сприйняття туристичних локацій прямопропорційно залежить від причинно-наслідкового зв'язку, а саме: заповнення вільного часу для зняття стресу та цілеспрямована і усвідомлена ознайомленість з туристичною локацією.
3. Поняття стресу від війни потенційно зменшується і проти збільшення рівня морально-естетичного задоволення від туристичних локацій, коли вони представляють собою не заповнення вільного часу людини, а бажання цілеспрямовано з нею (туристичною локацією) ознайомитися, тобто здійснити процес її споживання.

Вище охарактеризованим дослідженням підтверджується і науково-практичні дослідження українських вчених (член-кореспондент АН України Пазенюк В.С. [4], академік АПН України Максименко С.Д. [5], доктор економічних Кифяк В.Ф. [6]) про ефективність індустрії туризму саме в умовах стало розвитку країн і регіонів.

1. Максименко С.Д. Психогенетичний потенціал особистості: монографія: том 2. – К.: «Видавництво Людмила», 2021.
2. Матеріали засідань World Tourism Organization (UNWTO). URL: www.unwto.org/events
3. Матеріали Всеукраїнської асоціації туроператорів. Звіт за III квартал 2022 року.
4. Пазенюк В.С. Туризмолія: концептуальні засади території туризму: науково-навчальне видання. – К.: КУТЕП, 2008.

5. Максименко С.Д. І ще раз про ключову ланку методології – методи // Психологія та туризм: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 травня 2022 року). – К.: ТОВ «Геопринт», 2022.
6. Кифяк В.Ф. Організація туризму: навчальний посібник. – Чернівці: Книги – XXI, 2011.

Кучечук Лариса

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

За останнє десятиліття українське ресторанне господарство зазнало декілька значних криз. У період з 2012 р. до 2014 р. ресторанний ринок мав позитивні темпи розвитку, а потім у період з 2014 р. по 2017 р., у зв'язку з нестабільною політичною та економічною ситуацією, відбулась дестабілізація становища у галузі, а загальна кількість закладів харчування залишалась приблизно на одному рівні – близько 38 тис. закладів. У період за 2018 р. по 2019 р. ситуація на ринку стабілізувалася та спостерігалось позитивна динаміка розвитку. Так, у 2018 р. кількість закладів ресторанного господарства збільшилася майже до 42 тис., а 2019 р. мав найбільші темпи приросту (7 тис. закладів). А у 2020 році вітчизняне ресторанне господарство зазнало небувалої кризи через пандемію COVID-19. Так, у 2019 р. кількість закладів становила 48 398, а у 2020 р. – 41 139. Тобто, 7 259 закладів перестали існувати, а це складає 15% від показнику 2019 р. і навіть нижче рівня 2018 р. [1, с. 140]. Тобто, пандемія COVID-19 внесла значні корективи у кількісний склад ресторанного господарства України. У 2021 році ситуація на ресторанному ринку почала стабілізуватися. А з початком воєнних дій на території України ресторанний ринок зменшився приблизно на 25% порівняно з лютим 2022 року. У деяких областях падіння ринку становило понад 50% (Харківська, Миколаївська, Запорізька, Луганська області), у Київській, Одеській, Дніпропетровській областях – падіння становило до 30% [2]. Але не дивлячись на це, вітчизняне ресторанне господарство продовжує функціонувати, але тенденції розвитку зазнали деяких змін.

Отже, розглянемо основні тенденції розвитку вітчизняного ресторанного господарства під час воєнної агресії РФ проти України. По-перше, відбулися зміни у видовій структури закладів харчування. Так, наприклад, найбільших збитків зазнали бари, тому що по всій території країни введена комендантська година, яка значно обмежила час їх функціонування. Також на початку воєнних дій діяла заборона продажу алкогольних напоїв, як згодом було відмінено. У воєнний час найбільшим адаптивним форматом стали пекарні, кав'ярні та кіос-

ки зі швидким харчуванням. Адже такі заклади не вимагають великих інвестицій при запуску, а споживач може собі дозволити купити каву, шаурму чи свіжу булочку [3].

По-друге, відбулося значне подорожчання цін на імпортні продукти, через це особливо сильно постраждали ресторани, профіль яких морепродукти та суші. Тому однією з основних тенденцій буде зниження кількості іноземних інгредієнтів та перепрофілювання на більш звичну кухню [1].

По-третє, спостерігається нерівномірне відновлення та розвиток ресторанного господарства по території України. Зрозуміло, що найбільшої шкоди зазнало ресторанне господарство регіонів, які були або є окупованими та прифронтовими. Але після деокупації та віддалення лінії фронту ресторанне господарство, наприклад, Харківської, Київської, Сумської, Чернігівської та інших областей починає відновлюватись, але темпи його розвитку ще далекі від довірливих. У найбільш виграшному становищі опинився ресторанний ринок західних областей. Найбільші темпи зростання продемонструвало ресторанне господарство Львова, за період від початку війни там відкрилось 500 нових закладів харчування [3]. Також позитивна динаміка спостерігається у Чернівецькій, Івано-Франківській та Закарпатській областях. Це обумовлено віддаленістю від зон бойових дій, значним припливом переселенців із Східної України та відповідно збільшенням попиту на послуги харчування. Тенденції до перевезення закладів із прифронтових зон у більш безпечні майже не спостерігається. Більшість рестораторів сподіваються продовжувати свою діяльність у своєму регіоні.

Також слід зазначити, що українська кухня набуває більшої популярності у країнах Європи, де вітчизняні ресторатори відкривають свої заклади. Така тенденція дасть змогу у майбутньому після перемоги розвивати гастротуризм у низці регіонів України [4].

Таким чином, можна зробити висновок, що українське ресторанне господарство під час воєнних дій 2022 року зазнало негативних кількісних змін, але про остаточні статистичні дані говорити ще зарано. Також відбулися зміни у видовій структури, значно зменшилась кількість барів, а кількість закладів швидкого харчування навпаки збільшилась. Через підвищення цін на імпортні продукти, постраждали заклади, що спеціалізуються на суші та морепродуктах. Спостерігається нерівномірне відновлення та розвиток ресторанного господарства по території України. Найбільшої шкоди зазнали прифронтові та окуповані території переважно Лівобережної України, позитивні ж тенденції розвитку ресторанного господарства спостерігається у західних областях. Завдяки українським рестораторам відбувається популяризація національної кухні за кордо-

ном, що, на нашу думку, у майбутньому дасть поштовх для інтенсивного розвитку гастротуризму в Україні.

1. Кучечук Л.В., Подлепіна П.О. Аналіз сучасного стану ресторанного господарства України та перспективи його розвитку в умовах пандемії Covid-19 // Бізнес інформ. – 2021. - № 9. – С. 139-144.
2. Ресторанний бізнес у воєнний час: яка їжа, приміщення та в яких містах користуються попитом. URL: <https://delo.ua/uk/business/restorannii-biznes-u-vojennii-cas-yaka-yiza-primishheniya-ta-v-yakix-mistax-koristuyutsya-popitom-398364>
3. Ресторанний бізнес під час війни: де найбільш інтенсивно відкриваються нові заклади URL: https://24tv.ua/business/restoranniy-biznes-pid-chas-viyni-vidkrittya-restoraniv-ukrayini_n2151721
4. Ринок HoReCa під час війни: поточний стан та ключові тенденції URL: <https://voxukraine.org/rynok-horeca-pid-chas-viyny-potochnyj-stand-ta-klyuchovi-tendentsiyi/>

Руденко Ганна

ТУРИЗМ ЯК ПОТЕНЦІЙНА ФОРМА РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОСТРАЖДАЛИХ У ВІЙНІ

Загальновідомо, що поняття «війна» входить до числа найбільших стресів життя людини. В першу чергу воно може стосуватися безпосередніх учасників бойових дій, фізично і морально травмованих при цьому. А також представників, населення, постраждалих від війни, вимушених стати тимчасово переміщеними особами у межах своєї країни та за кордоном. Як перша, так і друга категорія – зазнає суттєвих психологічних стресів і потребує реабілітації.

За останні десятиліття світова наука винайшла чимало форм і методів реабілітації від наслідків війни. У різних країнах, і Україна в їх переліку не є виключенням, функціонують спеціалізовані медико-психологічні установи, центри та інші суб'єкти даного виду діяльності.

В умовах повномасштабної агресії Російської Федерації в Україні, представляється доречним здійснити спробу проаналізувати потенційну ефективність залучення для реабілітації постраждалих у війні – факторів туризму, розвиток якого в останній період часу набув в Україні світових стандартів.

Один із основоположників наукового осмислення туризму в Україні, член-кореспондент АН України Пазенок Віктор Сергійович в організованому ним виданні «Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму» (2008 рік) зазначав, що важливою складовою філософії туризму є його морально-психологічний компонент [1]. Саме цей феномен надає можливість споживачу туристичних послуг отримати морально-психологічне задоволення, що само по собі представляє реабілітуючий компонент від стресів, психологічних розладів, депресії тощо. Вочевидь це саме те, що може бути потрібним постраждалим від

війни. Туризм завжди формує позитивні емоції, а за рахунок неформальних методів впливу на людину спрацьовує надзвичайно ефективно.

Дана теорія знайшла своє пояснення і у двотомній монографії (2021 рік) директора інституту психології АПН України, академіка, доктора психологічних наук, професора Максименко Сергія Дмитровича «Психогенетичний потенціал особистості» [2], який в свою чергу розвиває теорію особистості і психологічних впливів на неї.

Сьогодення характеризується глибокою неузгодженістю природних, соціальних і духовних основ людини і середовища її життєдіяльності. Відбулися істотні зміни у свідомості людини: якщо раніше вона була одночасно і виробником, і споживачем різних благ, то в наш час ці функції розділилися, що позначилося і на ставленні сучасника до свого здоров'я. За старих часів людина, "споживаючи" своє здоров'я у процесі важкої фізичної праці й у боротьбі із силами природи, добре усвідомлювала, що вона сама повинна подбати про його відновлення. Тепер же людям здається, що здоров'я так само постійне, як електро- і водопостачання, що воно буде завжди. У зв'язку з цим у монографії Максименко С.Д. зазначається: "Самі по собі досягнення науково-технічної революції не скоротять відставання адаптаційних можливостей людини від змін природного і соціально-виробничого середовища. Чим більшими будуть автоматизація виробництва і кондиціонування середовища, тим менш тренуваними виявляться захисні сили організму. Породивши своєю виробничою діяльністю екологічну проблему, стурбована збереженням природи в планетарному масштабі людина забула, що вона частина природи, і свої зусилля спрямовує головним чином на збереження і поліпшення навколишнього середовища". Таким чином, перед людством стоїть завдання не займатися утопічними планами відмежування людини від усіх можливих патогенних впливів, а забезпечити її здоров'я в реально існуючих умовах.

Для збереження і відновлення здоров'я недостатньо пасивного очікування, коли природа організму раніше чи пізніше зробить свою справу.

Саме цю позитивну недостатність може доповнювати туризм у своїх найрізноманітніших формах:

- краєзнавчих екскурсіях;
- прогулянках на природі;
- туристичних поїздках по Україні та за її межами;
- походах в гори;
- пляжному туризмі.

Індустрія туризму в Україні в останні десятиліття сформувала спеціалізовану різновидність: лікувально-оздоровчий туризм. Для категорії постраждалих від війни вона має особливе значення, тому що поєднує фактори лікування і оздоровлення. Туроператори України мають неабиякий досвід співпраці з санаторіями та іншими спорідненими суб'єктами профільної діяльності в Закарпатській, Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій та інших областях. В наявності опробовані партнерські зв'язки з лікувально-оздоровчими закладами Словаччини, Чехії, Німеччини, Словенії та цілого ряду інших країн.

Практикою доведена ефективність реабілітації від стресів можливостями еко-туризму або відомого як «зелений» туризм та сільський туризм. При цьому реалізується фактор близькості до людини – природи, свіжого повітря, екологічно чистих продуктів.

У своєму звіті за III квартал 2022 року, Всеукраїнська асоціація туроператорів опублікувала результати опитування постраждалих від російської агресії [3]. Більше трьохсот респондентів, як джерела первинної інформації, туризм назвали однією із найбільших бажаною формою відпочинку та реабілітації після війни.

У зв'язку з вищенаведеним, виникає питання зорієнтованості туристичної галузі України на виконання завдань по відновленню морально-психологічних сил у населення і воїнів ЗСУ. З цією метою вона сама потребує підтримки держави, так як є однією із зруйнованих в структурі галузей економіки і сервісу. З поміж інших проблем має відбутися глибоке осмислення значимості туризму для постраждалих у ході війни.

1. *Пазенюк В.С.* Туризмологія: концептуальні засади території туризму: науково-навчальне видання. – К.: КУТЕП, 2008.
2. *Максименко С.Д.* Психогенетичний потенціал особистості: монографія: том 2. – К.: «Видавництво Людмила», 2021.
3. Матеріали Всеукраїнської асоціації туроператорів. Звіт за III квартал 2022 року.

Леоненко Неллі, Бондаренко Вікторія, Загинайко Вікторія

ТУРИЗМ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ОПТИМАЛЬНІ ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ

Туризм – один з бізнес-напрямків, який поряд з іншими перспективними векторами розвитку сучасної економіки найбільше постраждав під час російської агресії та незаконного терористичного вторгнення на територію України. З початку повномасштабної війни частина туристичних компаній закрилась, інші переорієнтували свою діяльність на волонтерство – використовували свої авто-

буси для евакуації біженців, залучали зв'язки, щоб організувати закупівлю гуманітарної допомоги з-за кордону, допомагали з розміщенням тим, хто втратив житло або вимушений був його покинути на окупованих територіях. Відновлення основної діяльності туристичних компаній тривалий час було практично неможливим[1].

Незважаючи на позитивну тенденцію розвитку міжнародного туризму в I кварталі 2022 р., який поступово почав оговтуватися після вимушеного пандемічного затишся та світової коронавірусної ізоляції, динаміка туристичних потоків нині знаходиться у стадії невизначеності. Російський наступ на Україну має серйозні економічні наслідки для всієї світової спільноти і може стати глобальною проблемою для консолідації відновлення туризму. Подальший розвиток туризму пов'язаний не тільки з демографічними та технологічними змінами, а й з глобальними геополітичними змінами. Так, за дослідженням Європейської туристичної комісії щодо настроїв подорожувальників, зроблено висновки, що 19% опитаних китайських і 41% японських мандрівників не готові подорожувати до країн ЄС через російську агресію.

Саме військові конфлікти здатні глобально змінити структуру туристичних потоків, призвести туристичну індустрію до занепаду, втрати рекреаційного потенціалу та знищенню цілих міст і історично-привабливих пам'яток. Як приклад, конфлікт у Боснії та Герцеговині, який тривав у 1992–1995 рр. Відповідна ситуація склалася у Хорватії, Чорногорії, Сербії, де у 90-х роках туризм практично припинився під час війни. Також за час війни була знищена туристична індустрія Алжиру, Лівану, Північної Ірландії та Сирії[2].

Якщо говорити про світові дані, то Всесвітня туристична організація прогнозує втрати понад 14 млрд. дол. США у 2022 р. – саме стільки приносили світовій економіці російські та українські туристи, які тепер не будуть подорожувати. Такі цифри демонструють загальний стан справ у галузі. Щодо внутрішнього туризму в Україні, він хоч і намагається ожити, але є дуже обмеженим, бюджетним та непостійним. Враховуючи заборону на закордонні подорожі для більшості українських чоловіків, якщо хтось має змогу виїхати у відпустку усією родиною, то вони обирають відпочинок в Україні. Криза в економіці загалом та в туристичній галузі зокрема, залишили практично незмінними ціни на відпочинок всередині країни у порівнянні з минулим роком, та й пропозицій від вітчизняної туристичної індустрії вистачає. З турами за кордон ситуація дещо складніша. По-перше, через воєнний стан в Україні повністю відсутнє авіаційне сполучення, а по-друге, більшість українців цікавлять поїздки за кордон з метою евакуації, а не відпочинку.

На часі туризм в Україні є дуже обмеженим та складно прогнозованим. Активні воєнні дії, енергетична криза, особливості безпекового характеру подорожей українських та іноземних громадян, а саме: формування туристичних маршрутів з урахуванням наявності бомбосховищ, планування туристичних мандрівок відповідно до дії комендантської години, дотримання заборон в різних регіонах України і т.д., певною мірою ускладнюють, а подекуди унеможливають сам процес функціонування туристичної галузі.

Наразі в ЗМІ можна зустріти чимало оптимістичних прогнозів щодо туристичної індустрії після перемоги в війні. Передумови для цього дійсно є: ми маємо багато туристичних атракцій, а світ зараз зацікавлений в Україні. Та разом із тим потрібно розуміти, що все ще буде залежати від швидкості відновлення інфраструктури та загального рівня життя в країні. Це вплине як на в'їзний, так і на виїзний туризм.

Для його відновлення в післявоєнний період необхідно:

- включити розвиток туризму в програми післявоєнного відновлення;
- вести перемовини зі світовими готельними мережами щодо їх входу в Україну;
- підготувати масштабну маркетингову кампанію для зовнішніх ринків;
- розробити туристичні програми місцями військової слави Збройних сил України;
- відновити зруйновану та пошкоджену туристичну інфраструктуру;
- просувати нестандартні формати туризму;
- відкривати туристичні національні офіси в розвинених країнах світу [3].

Отже, на нашу думку, ще зарано робити певні остаточні висновки щодо воєнного конфлікту від 24 лютого 2022 р. та його впливу на туристичний ринок, бо досі триває запекле протистояння, що має непоправні наслідки знищення українського народу, руйнації культурно-історичної спадщини України, а також глобальні наслідки соціального, економічного та політичного характеру. Водночас, практичне значення дослідження полягає в можливості застосовувати запропоновані напрями розвитку туризму туристичними компаніями, що відновлюватимуть свою діяльність в післявоєнний період. Важливим чинником буде спроможність післявоєнної України реалізувати масштабну маркетингову кампанію на зовнішніх ринках, яка дозволить переключити сприйняття нашої країни з місця бойових дій на безпечну локацію для подорожі.

1. Туризм під час війни 2022. URL: https://zaxid.net/turizm_pid_chas_viyni_2022_fakti_vid_turistichnih_firm_lvova_n1542665
2. Бащак М.М. Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/tourism/article/view/1117>

Гапоненко Ганна, Болото Карина

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ТУРИЗМУ

Повномасштабна війна в нашій країні спочатку повністю зупинила роботу індустрії гостинності. Але згодом українці змогли впоратися зі стресом і почали підтримувати економіку України та різні сфери життя країни, зокрема туризм. Можемо з впевненістю сказати, що початок війни та оголошення військового стану зупинили звичну логістику, але не скасували роботу з туристами.

Всесвітня туристична організація виділяє наступні наслідки військових дій на території України для світового туризму [1]:

- Додатковий ризик для слабкого та нерівномірного відновлення туризму.
- Зниження споживчої довіри, особливо на більш схильних до ризику ринків і сегментів. Можуть постраждати виїзні ринки в США та країнах Азії, особливо під час подорожей до Європи (див. рис. 1).
- Вплив на традиційні напрямки, а також на напрямки, що розвиваються, особливо на острови та прибережні напрямки.
- Ослаблення економічного зростання та зростання інфляції через підвищення цін на нафту у поєднанні з нещодавнім підвищенням відсоткових ставок, що призводить до зростання споживчих витрат на поїздки та посилення тиску на бізнес, особливо на малий та середній.
- Все перелічене вище становить загрозу для зайнятості та туристичного бізнесу.

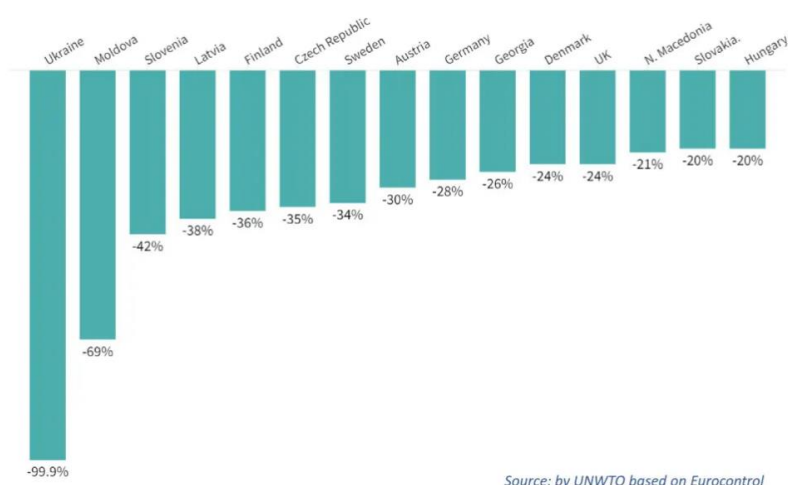

Рис. 1. Скорочення рейсів в країни Європи в період з 24 лютого до 11 травня 2022 р. в порівнянні з 2019 р., % [1]

Ще на початку війни представники туристичного бізнесу подбали про те, щоб українці, які опинилися за кордоном і мали повернутися до України, змогли залишитися в безпеці. А кошти тих громадян, у яких було заплановано подорожі, збереглися, і мали змогу ними скористатися для нового туру після скасування воєнного стану.

Згодом почали з'являтися запити на наземне обслуговування в Європі: українці, які перебували за кордоном, бронювали готелі, але самостійно діставалися до місця відпочинку.

Активна робота туристичного сектору розпочалася влітку. Продукт та умови відпочинку стали зовсім іншими. Фокус змістився на автобусні тури з Києва та більш безпечних регіонів України, а також на авіаційні тури з трансфером до Кишиніва або Варшави та вильотом із цих міст. Туристичні агенції намагаються зберегти свою діяльність, щоб відновлювати туристичну галузь після закінчення війни.

Нині війна дає поштовх ще і внутрішньому туризму. Ця ситуація ще більше сприяє об'єднанню громадян країни. З моменту початку війни Державним агентством розвитку туризму (ДАРТ) спільно з туристичними організаціями Західної України були розроблені екскурсійні тури, які є безкоштовними для тих, хто залишив свої будинки через війну [2]. У ці екскурсії закладено історичну складову для того, щоб краще пояснити людям ті періоди, які пережила Галичина, колись завойована комуністами. Наприклад, екскурсіводи розповідають про такі ж звірства у 1939-1941 роках, які зараз відбувались та відбуваються у Бучі, Ірпені, Маріуполі, Харкові та інших містах та селах.

Безліч туристів в світі, що втомилися від пляжів, хмарочосів, гір, королівських палаців, пам'яток тощо, хочуть спробувати щось незвичайне і готові викладати за це значні кошти. Це зумовило виникнення нового напрямку в індустрії подорожей, яке отримало назву «військовий туризм». Сьогодні існують спеціальні турфірми, як, наприклад, Hinterland Travel, які займаються організацією поїздок до небезпечних країн [3]. На своєму сайті вони закликають оцінити всі ризики перед тим, як вирушати до держав, де не вщухають бойові дії. Наведемо кілька прикладів цього явища.

Колись Багдад був одним із найкрасивіших міст Близького Сходу, але війна перетворила його на місто-примару, а часті бомбардування та сутички між урядовими військами та повстанцями назавжди змінили вигляд древньої столиці. Багдад пережив війну між 2003 та 2011 роками. Безперервна боротьба зробила Багдад одним із головних місць військового туризму у світі.

У минулому Могадішо – столиця Сомалі – був відомий як «Біла перлина Індійського океану», але зараз це одне з найнебезпечніших міст у світі. До те-

перішнього часу безліч людей загинуло у війні, але це не зупиняє деяких мандрівників. Причому існує велика можливість стати не просто спостерігачем кривавих зіткнень з ісламістами, а й попрощатися з життям у подібних сутичках.

Як і Сомалі, Афганістан давно асоціюється з хаосом та беззаконням. Тим не менш, рік у рік турпотік в країну поступово збільшується. Через конфлікт із Ізраїлем, Газа посіла четверте місце у списку військових туристичних напрямків. Туристи в Газі мають шанс зіткнутися не тільки з артобстрілом, але і з кривавими масовими заворушеннями. Також доведеться змиритися з частим перекриттям доріг та численними контрольними пунктами на Західному березі річки Йордан.

Південний Судан став незалежним у 2011 році, і з того часу там постійно то затихає, то знову спалахує громадянська війна. США, Великобританія та Канада наполегливо не рекомендують своїм громадянам відвідувати цю країну, оскільки у критичному випадку надати допомогу за межами посольства буде неможливо. У Південному Судані немає визнаних ЮНЕСКО об'єктів Світової спадщини, натомість багато Національних парків. Щоправда, відвідувати їх доведеться із охороною.

В 2014 році, після ескалації конфлікту в Україні, стала з'являтися реклама турів у зону бойових дій за ціною від 50 до 400 фунтів стерлінгів за поїздку [3].

Якщо звернутися до досвіду повоєнного відновлення зарубіжних країн, можемо навести приклад Польщі, в якій було знищено та зруйновано не тільки столицю, але й ряд інших великих міст. Відповідно до політичних поглядів на той час, пріоритетним вважався розвиток соціального, масового туризму. Тому будемо вважати це ще одним з напрямків повоєнного відновлення туристичної галузі нашої країни.

Розвиток соціального туризму абсолютно необхідний, економічно обґрунтований і вигідний. Нині відтворення людських ресурсів є важливим для соціально-економічного розвитку територій. Економічно вигідному розвитку соціального туризму сприяє не наявність окремих одиничних інфраструктурних елементів, а створена цілеспрямована система, що забезпечує доступ людей до повноцінного відпочинку, а отже, і ефективного відновлення фізичних та духовних сил.

Згідно з заявою ДАРТ, можна зазначити, що найбільш перспективними напрямками повоєнного відновлення вітчизняного туризму будуть меморіальний туризм та маршрути пам'яті, до яких буде включено об'єкти, що були залишені в недоторканному вигляді, а також об'єкти-місця військової слави ЗСУ [4]. Крім цього, попереду створення нової історичної спадщини України та туристично-привабливих місць та атракцій. Також відкриваються нові простори

для просування вже існуючих українських оздоровчих та гірськолижних курортів, які не гірші за європейські.

Слід зауважити, що перспективним вектором повоєнного відновлення внутрішнього туризму України також є сільський зелений та екотуризм. Передусім відпочинок в сільській місцевості з мальовничими краєвидами, в невеличких готелях неподалік озер Світязь, що на Волині, та Синевир, що на Закарпатті. Також відвідування Національних парків України, крафтових виробництв, виноградників, що на Закарпатті та в Одеській області.

Отже можемо зробити висновок, що українська гостинність, культура та краса нашої країни повернуть туристів. В свою чергу експерти вважають, що вже в перші повоєнні роки Україна входить у Топ-5 туристичних країн світу.

1. World Tourism Organization. URL: www.unwto.org/ru
2. Як туристична галузь країни працює під час війни та як зміниться після її завершення. ДАРТ. URL: www.tourism.gov.ua/blog/yak-turistichna-galuz-krayini-pracyuie-pid-chas-viyni-ta-yak-zminitsya-pislya-yiyi-zavershennya
3. Hinterland Travel. URL: www.hinterlandtravel.com/
4. Маршрути пам'яті. Частина зруйнованих від війни об'єктів в Україні збережуть для історії. URL: www.rbc.ua/ukr/travel/marshruty-pamyati-chast-razrushennyh-voyny-1650875008.html

Кіптенко Вікторія

ВІЙНА В УКРАЇНІ: ГЛОБАЛЬНІ, ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ПОРЯДКУ ДЕННОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ Й ТУРИЗМУ

Драматичне розгортання військової агресії Росії проти України загрожує руйнівними наслідками для глобального порядку денного сталого розвитку. Щоденні повідомлення ЗМІ, актуальна аналітика, утому числі міжнародних інституцій засвідчують, що війна впливає на поточне розгортання деструктивних процесів і закладає піддає ризику майбутнє.

На тлі наслідків пандемії COVID-19, війна сповільнює зростання та чинить додатковий тиск на ціни, перш за все на продовольство та енергію. Глобальний ВВП стагнував у другому кварталі 2022 року, а виробництво в економіках G20 знизлося. Висока інфляція зберігається довше, ніж очіувалося. У багатьох економіках інфляція в першій половині 2022 року була найвищою з 1980-х років. Отже, перспективи глобальної економіки погіршуються [1]. Сучасний економічний ландшафт визначає те, що світова економіка сповільнюється більше, ніж очіувалося та інфляція набула більшого розмаху. Аналітики ОЕСР передбачають, що інфляція зменшиться, але залишиться на

високому рівні. Крім того, щоб уникнути дефіциту енергії, необхідно скоротити попит і диверсифікувати постачання.

Наслідки цієї війни виходять далеко за межі Східної Європи та торкаються майже всіх аспектів сталого розвитку. Перший місяць війни засвідчив, що виникають три нагальні сфери занепокоєння: глобальна продовольча безпека та криза голоду; ризики прогресу в переході на чисту енергію; та виклик інтернаціональним зусиллям на засадах багатосторонності (наприклад, Декларація Глазго чи нова глобальна угода щодо забруднення пластиком [2]).

Окрім того, війна Росії проти України збільшує дефіцит фінансування ЦСР. За оцінками ЮНКТАД очікується, що конфлікт збільшить щорічний дефіцит фінансування на 3,6 трильйона доларів, необхідних для досягнення цілей сталого розвитку, та погіршить борговий тягар у багатьох країнах, що розвиваються. [3]

Війна в Україні оцінюється як загрозливий фактор, що може звести нанівець усі досягнення світової спільноти [4]. ЦСР 1 (Бідність) та 8 (Гідна праця та економічне зростання) під загрозою через жахливі втрати домівок, роботи й джерел для існування 7,7 млн українців, які залишили країну; падіння економіки на 45%; скорочення на 30-40% посівної площі ярих зернових й подальші наслідки для сільського господарства країни; спустошливу руйнацію промислових потужностей та інфраструктури. Найжахливішими є втрати людських життів й наслідки для цілей 2 (Боротьба з голодом), 3 (Здоров'я) та 6 (Чиста вода). Гуманітарна катастрофа – потенційна й реальна – у зруйнованих, деокупованих, залишених без критичної інфраструктури – містах і селах України є не меншим ризиком, ніж загрози голоду й здоров'я для понад 50 країн Північної Африки, Близького Сходу та Азії, чия продовольча безпека залежна від українського імпорту. Очевидними є втрати у сфері освіти (ЦСР 4). Прямих нищівних збитків зазнає природне середовище (ЦСР 13 Кліматичні зміни, ЦСР 14 Збереження морських ресурсів, ЦСР 15 Захист екосистем суші).

На тлі посиленої акцентуації імперативу сталості на глобальному рівні [5], 27 векторів досягнення зеленого та цифрового переходу та довгострокової стійкості сектора на теренах ЄС [6], туризм – глобально – в небезпеці знову опиниться серед найбільш постраждалих [7].

Аналітики ЮНВТО відзначають додатковий ризик для слабкого та нерівномірного відновлення туризму й очевидне порушення виїзних поїздок країн у стані війни безпосередньо; зменшення довіри споживачів й вплив на традиційні та нові напрямки [8]. Крім того, гальмування через війну економічного зростання та вищу інфляцію на глобальному рівні є не менш загрозливим для ринку праці та бізнесу, пов'язаним із туризмом.

Конфлікт спричинить ризики й у відновленні європейського туризму, особливо у східноєвропейських напрямках. Виявляючи надзвичайну солідарність, місцеві туристичні підприємства приймають українських біженців, які тікають від війни, допомагають їм житлом, транспортом та харчуванням. Цей конфлікт уже спричинив різке зростання цін на енергоносії, що безпосередньо вплине на витрати на транспортування та туристичні послуги, а також створить ризики для широкого споживчого попиту в Європі. Війна також загрожує міжнародному іміджу Європи як безпечного пункту призначення на ринках далеких перевезень, а також спричиняє перебої в авіасполученні [9].

Вочевидь, акценти глобального та європейського порядку денного в українському туризмі відчують вплив надзвичайності й драматичності розгортання агресії. Через війну надходження до держбюджету від туристичної галузі скоротилися майже на 26% [10], водночас відзначається зростання туристичного збору майже на 29% [11], ДАРТ об'єднує представників держави та громадськості, щоб розробити стратегію відвідування місць пам'яті війни [12], напружує створення інституту гостинності [13], помітно поживляє міжнародну активність. Серед ознак далекоглядності були б і зусилля з реалізації стратегічного підходу до відновлення сектору на засадах сталості, декларовані в туристичній політиці нашої країни та окремих ініціативах НТОУ [14]. Зокрема, приєднання ДАРТ до Європейської туристичної комісії [15], вочевидь вимагатиме суттєвих напрацювань науково-практичного змісту, розвиток яких може бути значно ефективнішим за рахунок доробку наукової теми кафедри країнознавства та туризму «Індикаторний аналіз сталого розвитку в Україні» та експертних компетенцій GSTC, здобутих автором в січні-березні 2022.

1. Paying the price of the war. OECD Economic Outlook, Interim Report. September 2022. URL: www.oecd.org/economic-outlook/september-2022/
2. Florizone R. What the Invasion of Ukraine Means for Sustainable Development. March 25, 2022. International Institute of Sustainable Development. URL: www.iisd.org/articles/insight/invasion-ukraine-sustainable-development.
3. Ukraine war risks further cuts to development financeю 23 March 2022. UNCTAD. URL: <https://unctad.org/news/ukraine-war-risks-further-cuts-development-finance>
4. Grytsenko M. How the War in Ukraine nullifies the global Sustainable Development Goals. July 27, 2022. Parimatch. URL: <https://parimatch.tech/how-the-war-in-ukraine-nullifies-the-global-sustainable-development-goals/>
5. Rethinking Tourism. From Crises to Transformation. World Tourism Day 2022. UNWTO. UKRL: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2022-09/from-crisis-to-transformation-WTD2022.pdf?VersionId=E2562wREejLJYZbb5IkplKFufBA9URdC>
6. Transition Pathway for Tourism. February, 2022. EC. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/49498>

7. *Kamal-Chaoui, L.* More tough times ahead for the tourism sector – the impact of the war in Ukraine. April 8, 2022. COGITO-OECD. URL: <https://oecdcoigito.blog/2022/04/08/more-tough-times-ahead-for-the-tourism-sector-the-impacts-of-the-war-in-ukraine/>
8. IMPACT OF THE RUSSIAN OFFENSIVE IN UKRAINE ON INTERNATIONAL TOURISM. MAY16, 2022. UNWTO Tourism Market Intelligence and Competitiveness. URL: <https://www.unwto.org/impact-russian-offensive-in-ukraine-on-tourism>
9. ETC WEBINAR: IMPACT OF THE UKRAINE WAR ON EUROPEAN TOURISM. MARCH 23 2022. EUROPEAN TRAVEL COMMISSION. URL: <https://etc-corporate.org/event/etc-webinar-impact-of-the-ukraine-war-on-european-tourism/>
10. Через війну надходження до держбюджету від тургалузі скоротилися майже на 26%. 2 вересня 2022. ДАРТ. URL: www.tourism.gov.ua/blog/cherez-viynu-nahodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turgaluzi-skorotilisya-mayzhe-na-26
11. Турзбір в Україні за перше півріччя 2022 року зріс майже на 29%. 7 вересня 2022. ДАРТ. URL: www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershe-pivrichchya-2022-roku-zris-mayzhe-na-29
12. ДАРТ об'єднує представників держави та громадськості, щоб розробити стратегію відвідування місць пам'яті війни. 14 вересня 2022ю URL: www.tourism.gov.ua/blog/dart-obiednuie-predstavnikov-derzhavi-ta-gromadskosti-shchob-rozrobiti-strategiyu-vidviduvannya-misc-pamyati-viyni
13. ДАРТ посилює міжнародну підтримку для створення Інституту Гостинності. 26 жовтня 2022. ДАРТ. URL: www.tourism.gov.ua/blog/dart-posilyuie-mizhnarodnu-pidtrimku-dlya-stvorennya-institutu-gostinnosti
14. Tourism Declares. НТОУ. URL: www.ntoukraine.org/tourismdeclares_ua.html
15. ДАРТ стане членом Європейської туристичної комісії. 19 травня 2022. ДАРТ. URL: www.tourism.gov.ua/blog/dart-stane-chlenom-ievropeyskoyi-turistichnoyi-komisiyi

Грабар Марина

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Розвиток нових економічних процесів зумовлює посилення інтеграційних тенденцій у туристичному бізнесі. Індустрія туризму зростає стрімкими темпами, через цифровізацію економіки, впровадження інформаційних систем та технологій у весь ланцюжок обслуговування клієнтів та зростання природньої потреби людей у відпочинку та подорожах.

Інтеграція стала способом збільшення туристичного споживання через конкурентну пропозицію туризму. Численні поглинання, зокрема капітальні інтеграції на виробничому рівні індустрії подорожей (туроператори), мають на меті підпорядкувати собі всю індустрію туризму. Метою інтеграційних процесів є: зростання, синергія, диверсифікація, скорочення конкуренції, збільшення частки ринку та ринкової влади, покращення управління, покращення досліджень і розробок, покращення розподілу, зниження податків.

Крім того, вибір зовнішнього зростання над внутрішнім зростанням, що є поширеним у туристичній індустрії, може надати такі переваги [1, с.127]:

- зовнішнє зростання є більш швидким процесом, ніж внутрішні інвестиції, і це скорочення часу є ключовим у нестабільному середовищі;
- оскільки фірма вже існувала на ринку, фірма-покупець може збільшити свою частку ринку без ризику надлишку потужностей, як, наприклад, у зрілих секторах;
- це дозволяє придбати технічні та людські ресурси або нематеріальні активи, яких немає на ринку;
- подолання бар'єру входу на певний ринок, наприклад, у країнах із законодавчими обмеженнями.

Можливості, пов'язані з пандемією, сприяли більшій активності зі злиттів і поглинань у сфері туризму, оскільки покупці зосередили увагу на сприятливі сектори, які очікують значного відновлення.

Вартість угод злиття та поглинання в 2020 р. в секторі подорожей і туризму склала 85 млрд. дол. США і зросла більш ніж на 84% порівняно з попереднім роком. З точки зору обсягу угод, у 2021 р. було зареєстровано 733 угоди порівняно з 712 у попередньому році, зафіксувавши зростання більш ніж на 2%. У 2020 р. в сфері туризму було зафіксовано 433 внутрішні угоди злиття та поглинання. При цьому ключовими регіонами угод були Північна Америка, Європа, Китай, Південна та Центральна Америка, Близький Схід і Африка. Усі регіони, крім Китаю, констатували збільшення обсягу угод у 2021 р. порівняно з попереднім роком.

У міру того, як розповсюдження вакцини в усьому світі прискорюється, оскільки бустери доступні в багатьох країнах, більше відпочиваючих виїжджатиме за кордон. Ті, хто має наявний дохід, захочуть максимально комфортно подорожувати, включаючи предмети розкоші, яких вони не мають у повсякденному житті. Це також буде формою ескапізму для тих, хто хоче тимчасово забути про стреси та невизначеність пандемії. У міру зрілості ринків компанії будуть викупувати елітну нерухомість і курорти, а також висококласні туристичні агентства, щоб задовольнити цей ринок.

Ключовими підсекторами угод зі злиття та поглинання в секторі туризму в 2021 р. є житло, туристичні послуги, транспортна інфраструктура, пасажирські перевезення, онлайн-продаж. Найбільша частка вартості та обсягу угод у 2021 р. припадає на житло. У 2021 р. цей підсектор зафіксував зростання вартості угод на 25%, хоча кількість угод зменшилась на 1% порівняно з 2020 р.

Серед ключових гравців, які здійснювали глобальні інтеграційні процеси на туристичному ринку в 2021 р. були Ride BidCo, American Express Global

Business, Booking Holdings, Sun Communities, PAI Partners, Singapore Technologies Engineering, Stonepeak Partners, Cherng Family Trust, Canadian Pacific Railway, Cascade Investment, Hyatt Hotels, Pon Holdings та IFM.

Серед найбільших угод 2021 р. розглянемо наступні [2]:

- дублінська компанія AerCap, яка вже є найбільшим орендодавцем літаків у світі, придбала американського конкурента GE Capital Aviation Services за 30,7 млрд. дол. США. Згідно угодою GE отримала 23 млн. дол. США готівкою та 46% акцій об'єднаних компаній, роблячи ставку на відновлення авіації;
- компанія Alstom, зі штаб-квартирою у Франції, придбала британську компанію Bombardier Transportation, виробника вагонів, у рамках угоди на суму 6,2 млрд. дол. США;
- Siemens Mobility придбала виробника залізничного програмного забезпечення Squills за 650 млн. дол. США;
- Booking Holdings оголосила про придбання на понад 2 млрд. дол. США шведського постачальника авіаційних технологій Etraveli Group за 1,8 млрд. дол. США та готельного оптового дистриб'ютора Getaroom за 1,2 млрд. дол. США;
- онлайн-туристична агенція Expedia Group продала свою колишню зірку Egencia, корпоративну туристичну агенцію, компанії American Express Global Business Travel за 650 млн. дол. США;
- Blackstone і Starwood Capital придбали готельну мережу Extended Stay America за 6 млрд. дол. США;
- у рамках іншої великої угоди з готелями, Hyatt придбав Apple Leisure Group за 2,7 мільярда дол. США, розширивши охоплення Hyatt в Європі та секторі «все включено».

Таким чином, навіть в умовах пандемії інтеграційні процеси на ринку туризму активно відбуваються. Інтегровані мережі постачальників допомагають створювати більш привабливі туристичні продукти та послуги. Інтегрований підхід до розвитку туризму означає новий спосіб управління, який розглядає та вирішує не лише економічні проблеми, але й проблеми недостатньої туристичної інфраструктури.

1. *Cunill O.M.* The growth strategies of hotel chains: Best business practices by leading companies. Routledge. 2006. 224 p.
2. 10 Largest 2021 Travel Acquisitions Ripple Across Industry URL: <https://skift.com/2021/12/27/10-largest-2021-travel-acquisitions-set-to-reconfigure-industry/> (дата звернення: 29.10.2022).

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

За понад вісім місяців повномасштабного вторгнення РФ в Україну та проведення активних бойових дій на нашій території гинуть мирні жителі, руйнується не тільки військова та стратегічна інфраструктура, але й цивільні об'єкти, в т. ч. туристичні. Значних утрат зазнають майже усі галузі економіки держави, а особливо внутрішній і міжнародний туризм. За останні п'ять минулих років, не беручи до уваги наслідки АТО на Сході та коронавірусні обмеження на внутрішні і міжнародні подорожі, туризм в Україні, згідно експертних оцінок, дав на 11 % більше, ніж у попереднє п'ятиріччя. Фахівці відзначають, що сучасні втрати туристичного сектору в Україні внаслідок війни становлять сотні мільйонів гривень [1]. А деякі туристичні галузі в нашій державі під час війни та у ковідний період – припинили свою роботу майже повністю. До останніх слід віднести в'їзний міжнародний туризм, бізнесово-діловий, видовищно-масовий та спортивний туризм, етнографічний, гастрономічний туризм, а також екстремальний (наприклад, подорожі до ЧАЕС, на якій окупанти на початку війни створили свою військову базу). Через закриття аеропортів у державі повністю припинився рух міжнародних туристів авіатранспортом, який був головним шляхом сполучення України із зарубіжним світом. Збанкрутувало також багато готельних та гастрономічних закладів. Заборона на виїзд військово-б'язаних осіб чоловічої статі віком від 18 до 60 років майже повністю припинила міжнародний зовнішній туризм, за винятком окремих туристичних поїздок у Туреччину та Єгипет, а також окремі європейські країни, які приймають українських туристів без додаткових санітарно-епідеміологічних обмежень та вимог. В'їзний туризм цього року був репрезентований лише релігійним – приїздом у вересні понад 23 тис. хасидів до Умані при підвищених заходах безпеки та контролю криміногенної ситуації на Черкащині, адже не секрет, що останні часто звершують хуліганські витівки та порушують громадський спокій місцевого населення [2]. Зараз у нашій державі з'явилося таке поняття як «вимушений туризм», який стосується виїзду жінок та дітей за кордон унаслідок боязні потрапити в зону ведення бойових дій, ракетних обстрілів та іншої небезпеки. Багато наших співвітчизників, що перебували за кордоном на відпочинку до 24.02.2022 р., також не змогли або не побажали повернутися додому. Тому вони перебувають у т. зв. «затяжному закордонному відпочинку» і шукають можливість там проживати та харчуватися. Деякі іноземні країни надали їм таку можливість на певні терміни. Крім того, на нашу думку, в державі є багато груп

проблем функціонування туризму як сфери економіки в цілому. Серед таких слід зазначити: політичні, правові та безпекові, соціально-економічні, реклам-но-інформаційні, санітарно-епідеміологічні та екологічні, високий рівень корупції у владних структурах і підвищена злочинність, а особливо у великих містах країни, але найголовнішою проблемою сьогодення є війна та загибель мирних жителів країни (табл. 1).

Таблиця 1

Основні групи проблем, які зараз стримують розвиток туризму в Україні

Групи проблем	Зміст проблеми	Наслідки	Шляхи вирішення
Політичні	<i>Російська агресія та війна в Україні і політична нестабільність у державі</i>	Руйнування туристичної інфраструктури; загроза життю та здоров'ю людей; стрімкий відтік іноземних туристів; різке зменшення внутрітуристичних потоків; неможливість надавати турпослуги та ін..	Припинення військових дій; повернення окупованих територій; стабілізація політичного життя; проведення відновлювальних робіт; вирішення усіх внутріполітичних проблем демократичним шляхом
	<i>Зовнішньополітична напруга та наявність анексованих територій</i>	Неможливість звершувати подорожі на окуповані території, а також заборона на в'їзд громадянам РФ та її союзникам	Деокупація територій України; припинення війни; вирішення зовнішніх проблем і підписанням мирних договорів
Правові та безпекові	<i>Неможливість гарантування повної безпеки туристам</i>	Неможливість звершувати туристичні поїздки внаслідок відсутності гарантування безпеки	Підписання угод і договорів про гарантії безпеки для іноземних і своїх громадян; забезпечення безпеки турів
	<i>Заборона на в'їзд або виїзд із певних причин</i>	Відмова у праві чоловікам віком 18-60 р. виїжджати за кордон під час війни	Припинення війни або вияснення причин відмови та їх вирішення
Соціоекономічні	<i>Фінансово-економічна криза в державі, інфляція та низький рівень життя людей</i>	Падіння економічного розвитку; банкрутство підприємств туристичного бізнесу; низький потік іноземців; неможливість звершувати тури тощо	Покращення соціально-економічної ситуації в державі; нормалізація повсякденного життя в країні та забезпечення соціальних потреб її населення
Злочинність і корупція	<i>Високий рівень злочинності та корупції у країні</i>	Зменшення числа туристів через загрозу їхньому життю та здоров'ю	Покращення криміногенної та антикорупційної ситуації в державі
Інфраструктурні	<i>Недостатня кількість туристичних об'єктів та їх низький рівень обслуговування</i>	Незадовільний стан інфраструктури туроб'єктів та порівняно низький рівень обслуговування тощо	Налагодження і забезпечення технічних та інфраструктурних умов і норм обслуговування українських та іноземних туристів
Екологічні	<i>Наявність багатьох екологічних проблем у</i>	Зниження числа приїзду іноземних туристів унаслідок забруднення значних	Покращення екологічної ситуації в державі та забезпечення охорони довкілля

	<i>країні</i>	територій держави	
Санітарні або епідеміологічні	<i>Високий рівень захворюваності на туберкульоз і коронавірусу та н.. небезпечні хвороби</i>	Можливість заразитися та захворіти; заборона на в'їзд або обов'язкове виконання санітарно-епідеміологічних вимог і проведення щеплень	Вирішення санітарно-епідеміологічних проблем у державі та проведення надійних профілактичних заходів
Рекламні та інор-мац.	<i>Недостатня рекламна діяльність</i>	Нестача потрібної туристичної реклами, особливо зовнішньої	Покращення інформаційної та рекламної роботи в туризмі, у т. ч. іноземними мовами

Через анексію Криму у 2014 р. Україна фактично втратила основні Чорноморські курорти та лікувальні заклади на його узбережжі, які були рейдерськи захоплені російським політикумом і бізнесом. Також із початком війни наша держава була позбавлена доступу до пляжно-рекреаційних територій на Півдні, особливо на Азовському морі, вздовж рекреаційних зон Мелітополь–Приморськ–Бердянськ–Маріуполь–Новоазовськ тощо. Не можна було звершувати відпочинок у літній сезон 2022 р. також у Херсонській та Миколаївській областях, де відбувалися бойові операції та російська окупація. Небезпечно було також купатися цьогоріч на пляжах Одещини. А через часті російські обстріли ракетами – на Київському, Каховському та Кременчуцькому водосховищах тощо. Виняток становлять тільки озерні комплекси Полісся, наприклад, Шацькі озера, де можна було проводити купальний сезон і це – тільки з великими пересторогами щодо безпеки вторгнення з боку Білорусі.

Що ж стосується внутрішнього туризму, то він перетворився в основному на міграцію внутрішньопереміщених осіб із локальними виїздами населення на відпочинок, або рибалку чи збір грибів та ягід, за місцем свого проживання. І це – тільки на дозволених територіях і зонах відпочинку, згідно рішень місцевих військових адміністрацій. Крім того, практикувався культурно-пізнавальний та історично-етнографічний туризм у західних областях держави, куди перемістилися переселенці з інших регіонів України [3]. Численні турбази, пансіонати та курорти Карпат і Закарпаття перетворилися в осередки прийому біженців та реабілітаційні центри для важкопоранених українських воїнів.

Отже, розвиток туризму в нашій державі гальмується низкою вагомих проблем, як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, що призводить не тільки до ускладнення його діяльності та втрати його окремих галузей і банкрутства підприємств туристичного бізнесу, але й він потребує певної модернізації до сучасних викликів міжнародної жорсткої конкуренції у цій сфері зайнятості населення та додаткових безпекових заходів, у тому числі й у період військових

дій та активізації міжнародних конфліктних ситуацій, при посиленій загрозі тероризму й поширення масових епідемій тощо.

1. Відпочинок під час війни: яка ситуація на туристичному ринку. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/vidpochinok-pid-chas-viini-iaka-situatsiia-na-turistichnomu-rinku> (дата звернення 27.10.22).
2. До Умані прибули 23 тисячі хасидів-прочан. URL: https://lb.ua/society/2022/09/25/530519_umani_pribuli_23_tisyachi.html (дата звернення 25.10.22).
3. Туризм в Україні під час війни: куди поїхати на вихідні. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/article/1493_turizm-v-ukrajini-pid-chas-viini-kudi-pojihati-na-vihidni.htm (29.10.22)

Пригара Ольга

БЕЗПЕКА ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розвиток туристичної галузі в умовах надзвичайної ситуації, в якій опинилася Україна є вкрай важким, зважаючи на загрози, які порушують конституційні права громадян. Першочерговою умовою успішного розвитку туристичної галузі є її безпека.

Безпека туризму розглядається різними авторами як з позицій безпеки здійснення туристичної діяльності так і з позицій забезпечення безпеки туристів, захисту їхнього життя, здоров'я і майна [1; 2].

Дослідження проблеми безпеки туризму під час надзвичайної ситуації може базуватись на концепції туристичної діяльності як сфери взаємодії людини з потенційно небезпечним середовищем, або дещо ширше, включаючи дослідження генезису загроз безпеки туризму, вплив загроз на туристичний бізнес, туристів, населення і дестинації та дослідження реакцій усіх суб'єктів туристичної діяльності на наявні та потенційні загрози безпеці туризму [3].

Потенційні та реальні загрози, які виникли у зв'язку з воєнними діями негативно вплинули на усі складові безпеки туризму: безпеку туристичного бізнесу (економічну безпеку туризму), безпеку туристичних об'єктів (територій, дестинацій), безпеку туристів. Так, в умовах воєнного конфлікту вкрай складно забезпечити безпеку туризму на окремих територіях держави, де можливе руйнування природних, історико-культурних об'єктів та об'єктів туристичної інфраструктури, виникнення загрози життю та здоров'ю туристів, пошкодження і втрата майна туристів, загроза виникнення надзвичайної ситуації техногенного характеру. В умовах війни найбільшим ризиком для туристів є порушення основного права людини – права на життя (вбивства, тілесні ушкодження, викра-

дення людей на захоплених територіях і примусове вивезення, катування та нелюдське поводження, зґвалтування та інші форми насильства). Тому запровадження обмежень щодо відвідання окремих територій як на Сході України так і на Заході є важливим чинником гарантування безпеки туризму.

У зв'язку з наявними загрозами та складністю забезпечити безпеку туристів на всій території держави, з початку війни туристична галузь України зазнала великих втрат. Так, повністю зупинився в'їзний туризм, діловий туризм, значно обмежений лікувально-оздоровчий туризм та інші. Для відновлення та розвитку туристичної галузі першочерговим завданням держави є забезпечення політичної безпеки туризму, соціальної, фінансової, екологічної, інформаційної, медичної, безпеки туристичного обслуговування, безпеки туристичних споруд та обладнання.

На сьогоднішній день безпека туризму є одним із елементів національної безпеки. Механізм державно-правового регулювання туристичної галузі, його зміст, спрямованість, динамізм та ефективність залежать від великої кількості соціально-економічних, політико-правових, міжнародних, екологічних, культурних та інших факторів і умов, які змінюються в різні періоди існування і розвитку сфери туризму, а також суспільства і держави.

Зважаючи на ситуацію, яка склалася у сфері туризму на даному етапі, важливим є удосконалення нормативно-правового регулювання цієї галузі. Задля забезпечення реалізації основних прав громадян, туристичних підприємств та держави у сфері туризму актуальним видається прийняття Закону України «Про безпеку туризму», який повинен враховувати багато аспектів цієї проблеми та існуючі ризики в усіх видах туристичної діяльності та на всіх територіях і об'єктах туризму. При цьому важливо використовувати також досвід правових систем інших держав, зокрема, досягнення тих країн, у яких розвиток туристичної галузі є одним із пріоритетних напрямків, а також країн, які успішно розвивають сферу туризму навіть в умовах війни.

1. *Голод А.П.* Безпека туризму як об'єкт регіональних економічних досліджень // Інноваційна економіка, 4'2014 (53). Науково-виробничий журнал. С.190-194.
2. *Гостюк В.І.* Проблеми правового регулювання безпеки туризму // Європейські перспективи № 6, 2014. С. 162-167.
3. *Корж Н.В.* Формування системи економічної безпеки індустрії туризму як складової стійкого розвитку туризму в Україні [Електронний ресурс] / Н.В. Корж, О.В. Заноско // Економіка. Управління. Інновації. 2011. № 2. URL: www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2011_2/11knvtvy.pdf

КОНЦЕПТ «ВЕЛНЕС-ТУРИЗМ» У ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ: ВОЄННИЙ, ОЗДОРОВЧО-АДАПТИВНИЙ, ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ І ПСИХОЛОГО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТИ

В умовах надзвичайних ситуацій, небезпек, збройних конфліктів і воєн туристсько-рекреаційний простір і комплекс велнес-туристичних ресурсів держави набуває особливої актуальності, як на національному рівні, так і на рівні міжнародному. Сучасний стан індустрії оздоровлення та системи соціально-психологічної реабілітації у світі та в Україні потребує свого нагального подальшого інституціонального розвитку [1].

Інституціональні процеси, пов'язані з розвитком міжнародного туризму в умовах війни та поствоєнний період мають важливе значення для соціокультурного адаптивного і психологічного відновлення соціуму. У цей період міжнародний туризм здійснює через акторів міжнародних відносин відповідний інституціональний вплив на туристсько-рекреаційний простір і регіонально-туристичну політику держав світу, інституціонально є невід'ємною частиною туристичної індустрії світу та Європи в контексті впровадження велнес-туризму та інших оздоровчих технологій як в умовах війни, так і в поствоєнний період або в постконфліктних умовах [2, с. 196–208].

Метою даної є аналіз можливостей велнес-туризму для розвитку територій у воєнних (поствоєнних), постконфліктних і пандемічних (постпандемічних) умовах глобалізованого світоустрою ХХІ століття.

В умовах війни та поствоєнного часу – моделі інституціонального поєднання професійної психотерапії, авторських відновлювальних технологій в умовах цілющих ресурсів природи та адекватного екстриму відновлюють психологічні й духовні резерви індивіда. Інновації у велнес-туризмі, оздоровчому туризмі, характеризуються запровадженням ринку вдосконалених послуг інтелектуальної діяльності, які характеризуються більш новими споживчими та відновлювальними якостями, інституціями та технологіями.

Велнес-подорожі, або оздоровчий туризм, – це вид відпочинку, головна мета якого – заспокоїтися, набути стресостійкості, адаптуватися до тривожних психологічних умов та підтримати фізичне, психологічне, психічне та ментальне здоров'я.

Інституціональна історія надає нам свідчення того, що питанням оздоровлення суспільство в будь-яких соціально-економічних умовах надавало важли-

вого і пріоритетного значення. Перший письмовий запис терміна «велнес» зафіксовано в оксфордському словнику та датовано 1654 роком. У ній Арчібальд Джонстон зазначив: «Я благословив Бога за благополуччя моєї доньки» (in English: *I ... blessed God ... for my daughter's wealnesse*). «Wellness» як антонім «illness» (хвороба) продовжує мати загальноживане значення слова до кінця XX – початку XXI століття [3, с.84–85]. У 1946 р. Всесвітня організація охорони здоров'я прийняла таке визначення концепту «здоров'я»: «здоров'я – це стан повного фізичного, психологічного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороби та фізичних дефектів». З цього визначення й почалася інституціональна історія сучасного концепту «wellness» як філософії здорового способу життя, валеологічних моделей і основ здоров'я індивідуума в умовах глобалізованого простору [4, с. 9–14].

Практика сьогодення підтверджує, що велнес позитивно впливає не лише на фізичне здоров'я людини, а й на емоційний, духовний, психологічний, ментальний стан людини (індивідуума). Сучасна велнес-індустрія має глобальні масштаби й стрімко розвивається, що може, певною мірою, сприяти інституціональному розвитку територій, що постраждали під час війни, воєнних дій, збройних конфліктів, техногенних катастроф тощо. Увага до здоров'я – це не просто турбота про своє майбутнє, але й стиль життя, певний світогляд, а за певних умов – це і обумовлена психологічна та адаптивна необхідність.

Ландшафтні рекреаційні ресурси України доволі багаті та різноманітні, тому ландшафтотерапія – це оздоровлення дією природної краси, шуму лісу, моря – є доволі перспективним напрямом розвитку українських курортів. Україна має всі природні передумови для розвитку wellness-індустрії [5].

Розвиток територій у воєнних і поствоєнних (постконфліктних) умовах є дуже складним інституціональним процесом, що пов'язано з великою кількістю конфліктогенних чинників, які його додатково ускладнюють. На превеликий жаль, у світі постійно спостерігаються конфронтація та напруга, що призводять до конфліктних ситуацій, що негативно позначається на здоров'ї місцевого населення. Адже саме на нього, перш за все, лягає навантаження щодо відновлення постраждалих від конфлікту територій, тому так важливо, щоб фізичний, психічний та емоційний стан людей був у нормі [6].

Згідно зі статистичними даними, як військові, так і цивільні особи страждають схожим набором психічних розладів і психологічних наслідків, викликаних екстремальною травмою, включаючи посттравматичний стресовий розлад, депресію, тривожність, залежність, соматизацію з хронічним болем, дисоціацію, психосоціальні дисфункції, суїциди, психічні розлади і т. д.

Воєнні конфлікти, збройні конфлікти, локальні війни, глобальні пандемії, терористичні акти та інформаційні війни, посилені засобами масової інформації, що технологічно розвиваються, – інтернетом і соціальними мережами, посилюють загальне відчуття нестабільності та занепокоєння, охоплюючи все ширші соціальні групи населення в усьому світі. Тому актуальним буде інституціональний розвиток велнес-індустрії та велнес-туризму на постконфліктних і схильних до глобальних катаклізмів територіях, оскільки це сприятиме загальному оздоровленню населення та створенню антидепресивних комунікативно-інформаційних публічних просторів, а також попередженню можливих проблем зі здоров'ям [7].

У своїй книзі «*Foundations of wellness*» («*Основи велнесу*») Б. Рeger-Неш, М. Смітт, Г. Джакетт розкривають сутність концепту «велнес» стосовно здоров'я людини, як такого, що має досягатися або відновлюватися через запобігання проблемам зі здоров'ям за допомогою власних сил без використання медикаментів. Гарне самопочуття – це індивідуальне прагнення, і ми несемо відповідальність за свій вибір, поведінку, комунікацію та спосіб життя, але на нього також значно впливає фізичне, соціальне та культурне середовище, в якому ми живемо, і повинні активно запобігати або вміти психологічно відстоювати свій позитивно-емоційний стан здоров'я [8, с. 25].

Отже, концепт «велнес-туризм» («wellness-туризм») є новою сферою у туристичному бізнесі та туристсько-рекреаційному просторі Європи та світу. Виникнення цього виду туризму пов'язано, насамперед з глобалізацією, розвитком техніки та технологій, ритмічністю міського життя у великих містах та мегаполісах, а також пов'язані із супутніми станами стресу та депресіями, зокрема – як наслідок воєнних дій. Велнес-туризм – це інноваційна складова туристичної дипломатії України в умовах поліцентричного світоустрою XXI століття.

Велнес – це відображення способу життя, засноване на формуванні емоційної гармонії душі та фізичного стану, це забезпечення фізичного, духовного та емоційного здоров'я, стиль та спосіб життя, який може комплексно задовольнити рекреаційні потреби сучасної людини як у стабільних, так і поствоєнних (постконфліктних) умовах сьогодення. Це перехід на новий інституціональний рівень розуміння якості життя, свідоме ставлення до себе, до свого психічного, емоційного та фізичного здоров'я.

На сьогодні, активне та широке впровадження велнес-інновацій в соціокультурній сфері на постконфліктних територіях, безумовно сприятиме якнайшвидшому відновленню сил і здоров'я населення. Ці інституціональні процеси та інноваційні технології створять передумови для подолання наслідків і війни,

і пандемії COVID-19. Тому велнес-туризм можна назвати одним із способів інституціонального розвитку територій, що постраждали від будь-яких глобальних катаклізмів, а також засобом усунення та попередження можливих проблем зі здоров'ям людини і суспільства в цілому.

1. *Yeung O., Johnston K.* State of wellness H1'20 Report: investment and sector trends to watch. Global Wellness Institute, 2020. 162 p.
2. *Шульга М.* Освоєння особистістю соціокультурного простору життя через туризм. *Соціальний ареал життя особистості*. К.: Ін-т соціології НАН України, 2005. С. 196–208.
3. *Miller, J. W.* Wellness: The History and Development of a Concept. *Spektrum Freizeit*. 2005. 1. P. 84-102.
4. *Циватый В.Г.* Историко-культурный туризм и туристическая дипломатия как глобальная технология культурной индустрии: институциональный и региональный дискурсы. *Историко-культурный туризм: український та світовий досвід*: Зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції. К.: «Фоліант», 2019. С. 9–14.
5. *Goeldner Ch. R., Ritchie J. R. B.* Tourism: Principles, Practices, Philosophies. 9th ed. New Jersey: John Wiley & Sons Inc. 2003.
6. *Global Diplomacy: An Introduction to Theory And Practice.* Thierry Balzacq, Frédéric Charillon, Frédéric Ramel, Snow, W. (Translator). Paris, 2020. 344p.
7. *Global Wellness Summit.* Global wellness trends. 2020. URL: www.globalwellnesssummit.com/2020-global-wellness-trends/ (дата звернення: 01.11.2022).
8. *Reger-Nash B., Smith M., Juckett G.* Foundations of wellness. Human Kinetics, 2015. 256 p.

Буличева Тамара, Гринюк Тетяна, Буткалюк Катерина

ЧАС НЕБЕЗПЕКИ : ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У СУСПІЛЬСТВІ, ЕКОНОМІКА ТА ТУРИЗМ

Трансформації суспільних відносин, запозичення переваг окремих економічних систем, конкурентоспроможність економіки з метою забезпечення «європейського прориву» – все це постало під питання одного лютого дня, який прийшлося пережити Україні та Українцям 24 лютого 2022 року. Проте, зараз триває вже дев'ятий місяць активної фази війни росії в Україні. Поступово Українське суспільство вчиться, нажаль, жити з цілою низкою факторів ускладнення, що поки є ознакою світової реальності. Війна вносить свої корективи в усі сфери та системи буття. Найбільше страждає економічний ландшафт держави по накопиченню негативних тенденцій. Звісно, що найближча перспектива економічного розвитку корелюється з тим, наскільки довго триватиме агресія росії в Україні. Міжнародні експерти прогнозують не легку зиму, відповідно, входить у наступний 2023 рік буде вкрай непросто [1,7]. Послаблення економічного виробництва, зростання процентних ставок і міжнародна політична напруженість погіршать умови для фінансових послуг банківської сфери, страхо-

виків і менеджерів фондів, працівників сфери гостинності у 2023 році. При цьому, перспективи для нових фінансових конкурентів, включаючи продавців криптовалюти, учасників процесу електронної комерції ймовірно, можуть отримати нові додаткові шанси. Згідно існуючих прогнозів світове споживання енергії зросте лише на 1,3% у 2023 році на тлі уповільнення економіки та високих цін на енергоносії. Зменшення поставок газу та екстремальні погодні явища змусять багато країн повернутися до використання викопного палива, затримуючи перехід до зеленої енергії. Останнє не може не засмучувати, оскільки відкидає частково цивілізовану частину людства назад у своїх прагненнях рухатись згідно **стратегії сталого розвитку**: споживати помірно, використовувати чисті джерела енергії, зберігати біорізноманіття, турбуватись про прийдешні покоління [4; 5]. Енергетичні питання мають особливе стратегічне значення в цілому, а для України – це питання виживання. Прогнозується, що інфляція послабить прибутки роздрібною торгівлі у 2023 році; номінальне зростання глобальних роздрібних продажів приблизно на 6% приховує уповільнення зростання в реальному вираженні через менший обсяг продажів і стрімке зростання витрат. Проте, позитивним сигналом на період початку листопада вже є той факт, що прогнози на рівень інфляції до 36% не виправдались, інфляція зупинилась на відмітці 30% та не перевищує цей поріг [1; 2]. У сегменті реального виробництва продукція машинобудування посідає вагомим місце, а відтак, 2023 році автомобільна промисловість залишатиметься вразливою до глобальних негараздів, включаючи енергетичну кризу, уповільнення глобального попиту та триваючі збої в ланцюжках поставок. Такими є найближчі перспективи, що їх прогнозують експерти у різних сферах світової економіки на рік 2023.

Що маємо у туризмі? Туристичний бізнес, як відомо, є найбільш чутливим в третинному секторі світового господарства. Відповідно, негаразди в сфері матеріального виробництва неодмінно стануть «тригером», який запускає нестабільність та непрогнозованість процесів у третинному секторі, а відтак, у сфері гостинності та окремих видах бізнесу, що є дотичними до туристичного. Йдеться про допоміжні та обслуговуючі галузі. Проте, були і інші тенденції. Позаду, на жаль, лишилися роки «мрій», «проривів», наближення до «сталості»... З набуттям незалежності Україна почала активно розвивати туризм. Щороку кількість туристів поступово збільшувалась, при цьому забезпечилась позитивна тенденція щодо перспектив. Найбільше іноземних туристів Україна зустріла у 2017-2019 роках; у середньому ця цифра становила 13-15 мільйонів туристів на рік. Експертне середовище напрацювало думку про те, що «найкращим» щодо зростання вагомості «економіки гостинності» слід вважати саме 2019 рік [5; 7]. Наступний рік мав би посилити тенденцію «сталості» та закрі-

пити позиції окремих найбільш активних учасників туристичного ринку у масштабах світу. Проте, сталося непередбачуване, «прийшла» пандемія, що саме у 2020 році різко вплинула на кількість відвідувачів. Так за весь рік Україну відвідало 3,3 млн. туристів, з них 1,8 млн. прибула у перші 3 місяці 2020 року [2; 3]. На цьому тлі світовий бізнес мав «перезапустити» всі економічні процеси таким чином, щоб не втратити позиції на світових ринках остаточно. Однак популярності в цей же час несподівано почав набирати внутрішній туризм. Українці відкрили для себе власну державу з іншого боку. Стало з'являтися багато інформації про туристичні центри нашої держави, які раніше не переймались промоцією. Проводилась активна робота з популяризації курортних міст України, як загальновідомих, так і «нових» віддалених, іноді частково забутих та несправедливо віднесених до так званих «провінційних». Українці почали мандрувати рідними, проте досі незвіданими куточками. Хвилі пандемічного «армагедону» заважали системному відродженню внутрішнього та міжнародного туризму, проте, протистояти українському бажанню «рухатись» всупереч обставинам ставало все складніше. У 2021 році туристичні потоки почали відроджуватись. До України знову поїхали іноземці, зокрема, протягом 2021 року туристопотік склав 4,3 млн. гостей, 70% з яких становили європейці. У цей рік запрацювала програма залучення іноземних мандрівників та відкриття нового туристичного ринку, запроваджена керівництвом України. Завдяки злагодженій роботі влітку 2021 року туристи із Саудівської Аравії створили в Україні справжній туристичний бум, до нашої країни приїхало понад 50 000 гостей з цієї далекої країни. Наприклад, лише за два місяця травень-червень 2021 року Україна «заробила» 25 мільйонів доларів на туристах з Перської затоки. На думку Марії Юхновець, що є відповідальною за прийом туристів у агенції «Київський супутник», потік туристів з Саудівської Аравії справді зріс непрогнозовано. Проте, йшлося не лише про саудитів, адже лібералізація у політичному та економічному сегменті відбулась в масштабах всієї Перської затоки. Тож Бахрейн і Кувейт теж підхопили цю туристичну ініціативу та сприяли «марафону українського туризму»; далися взнаки також логістичні преференції, велися успішні перемовини про прямі чартерні рейси (зокрема, з Бахрейну до України). Вплинули також інші фактори, як геополітичні, так і ментальні, релігійні. Наприклад, для саудитів в'їзд у певні країни є обмежений: так у Арабські Емірати саудити не їдуть з міркувань безпеки та геополітики, Туреччину вони обминають через ворожнечу та недовіру. Відповідно, саме Україна з її м'яким кліматом, сприятливим літом (відсутністю спеки) та скасуванням візових формальностей у листопаді 2020 року стала певним приємним відкриттям. Не останнє місце серед факторів, що сприяють обранню тієї чи іншої держави для туристи-

чної подорожі, залишається відносна «дешевизна» послуг [6]. Така доступність часто є найвпливовішим фактором при виборі країни для подорожей або навіть для переїзду. Цікаво буде з'ясувати, в якій країні світу найдешевше жити у 2022 році. Отже, у світовому туризмі є інформація про ТОП країн з невисокою вартістю життя. Так у рейтингу видання International Living (<https://internationalliving.com/the-cheapest-places-in-the-world-to-live/>) було враховано «витрати на продукти, оренду житла, комунальні послуги, харчування, відвідування спортзалу, транспорт і подорожі, а також непередбачувані витрати, пов'язані з проживанням за кордоном». Відповідно, «найдешевшими» державами для подорожей та життя у 2022 р. стали Камбоджа, Болівія, В'єтнам та тропічний індонезійський острів Балі.

Україна могла би продовжити цей ТОП та долучитись до рейтингу «найдешевших» держав світу для подорожей з позиції традиційних та «заможних» туристів, проте, виклики постпандемічного періоду на цьому не завершилися. Далі для України 2022 рік і війна... Деякі експерти вважають, що туризм в Україні зовсім завмер, окремі – що просто змінилась мета та характер подорожей. Постає питання, чи можна вважати туризмом переїзд до більш безпечних регіонів на заході країни? Як класифікувати подорож втомленої війною родини на декілька тижнів подалі від постійних сирен та походів до бомбосховища, туди, де ці тривоги трохи рідші? Важко коментувати ці «нереальні» реалії, проте українці мандрують заради перезавантаження та зниження рівня тривоги. Деякі українці вперше виїжджають за межі свого населеного пункту та потрапляють туди, куди не могли поїхати багато років через постійну роботу та нестачу часу. Ці факти надають сили вірити, що український туризм є «живим», проте, він дещо інший.

Керівник та засновник Smart Education Hotel School Олександр Чорний у своїх інтерв'ю аналізує, які втрати несе галузь з початку війни та яким став туризм в Україні з початком збройної агресії росії. Йдеться про те, що фактично з 24 лютого на 100% втрачено в'їзний туристичний трафік, завмер діловий туризм, а локальний перетворився на міграцію внутрішньо переміщених осіб. Відбулася майже повна зупинка у діловому туризмі. Потрібно влучне пояснення та розуміння, коли в Україні почне відроджуватись в'їзний туризм, а разом із ним – діловий сегмент у вигляді великих конференцій, тренінгів, семінарів тощо [4; 5]. Основним фактором при цьому залишається потреба повної безпеки. Обидва напрямки туризму тісно пов'язані між собою, проте, вони дуже проблематичні без авіасполучення. Не варто не враховувати фактор Covid-19, який залишив по собі вміння організовувати бізнесові заходи онлайн без відчутної втрати їх якості та результативності. Мабудь, це один з унікальних «ре-

зультатів» пандемічного періоду життя Українців, що слід розглядати як «позитивний». Дається взнаки також той факт, що близько 10% ще недавно українського бізнесу вже повністю перенесли свої офіси (а іноді і виробничі потужності) за кордон. Остання тенденція поки не збавляє обертів, відтак, відбувається втрата частини активної бізнес-спільноти (тобто, цільової аудиторії ділового бізнес-туризму). Загалом, на думку експертів туристичного ринку, відродження МІСЕ (ділового туризму), швидше за все, почнеться не з класичних бізнесових заходів, а якраз із великих подій, ініційованих країнами-партнерами України по її відбудові після війни. Саме такі події, певно, стануть драйверами перезапуску індустрії ділового туризму [3]. Вони мають перезапустити інвестиційні процеси в світі, щоб ще в більшій кількості привернути до України інвесторів у всі сфери економіки, в сферу гостинності та всіх видів туризму. Для України 2022 рік став одним з найважчих в сучасній історії. В умовах повномасштабного вторгнення росії, День туризму в Україні 27 вересня 2022 року (Всесвітній день туризму) був не про урочисті святкування, а про можливість нагадати, яка мальовнича та чудова у нас країна та як ми хочемо справедливого миру.

Відповідно, експерти-туризмологи прогнозують, що глобальні туристичні прибуття зростуть на 30% у 2023 році після зростання на 60% у 2022 році порівняно з попереднім, однак, залишаться нижче рівня допандемії [1; 2]. Економічний спад, санкції проти росії, стратегія Китаю «нуль ковід», агресія росії в Україні з потужними наслідками, затримають відновлення світової економіки в цілому та певною мірою, туризму. А Україна?

Україна як держава неймовірної краси, з морями й горами, історичними містами та фортецями, старовинними будівлями та замками, безкрайними лісами та безмежними полями, глибокими кар'єрами та промисловими об'єктами, з потужною культурою та збереженими традиціями була, є і буде незалежною. Україна відвоює та відновить всі свої міста, збереже Київ, Одесу, Львів, Херсон, Тернопіль, Харків, Маріуполь, Донецьк, Ялту, Бердянськ, до яких з Перемогою повернеться економічна стабільність, безпека та драйвер майбутнього Європейського стилю життя – Туризм.

1. *Щербакова Н.О.* Стан туристичної галузі України та процес її відтворення в післявоєнний період // Економіка та суспільство. – 2022. - № 39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index>
2. *Маджумдар К., Гончарова К.* Повстати з руїн. Які країни після війни стали популярними у туристів? // РБК-Україна. 2022. URL: www.rbc.ua/ukr/travel/-1647724135.html
3. Як війна змінить мандрівки Україною після перемоги над ворогом. URL: www.rbc.ua/ukr/travel/novaya-stranitsa-voyna-izmenit-puteshestviya-1649942226.html.
4. *Hryniuk Tetiana* (2022) *Global Trends in Tourism and Imperatives of the Circular Economy in the Context of Sustainable Environmental Development of States.* Oksana Borysova, Oleg Gryniuk, Tetiana Mykhailenko, Tetiana Shparaha, Tetiana Hryniuk. *Review of Economics and*

Finance, 2022, 20, 196-202 DOI: <https://doi.org/10.55365/1923.x2022.20.23>
https://refpress.org/wp-content/uploads/2022/10/Borysova_REF.pdf

5. *Hryniuk D. Yu., Hryniuk T. A.* (2020). Economic and geographical aspects of the study of the competitiveness of the region. Economic Development: Global Trends and National Peculiarities. Collective monograph. Kielce, Poland: "Publishing House "Baltija Publishing", 2020. Vol 2. pp. 302-318. ISBN 978-9934-588-61-7. doi: 10.30525/978-9934-588-61-7-21. Retrieved from <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/>
6. *Pine, J. and Gilmore, J.* (1999) The Experience Economy, Harvard Business School Press, Boston, 1999. 254 с. URL: https://paulch.synology.me/pdf/Pine_Gilmore_The_experience_economy_1999.pdf
7. UNWTO World Tourism Barometer (English version). UNWTO World Tourism Barometer (English version). URL: <https://doi.org/10.18111/wtobarometereng>.

Кулагіна Аліна, Аріон Оксана

РОЗВИТОК «ТЕМНОГО ТУРИЗМУ» В УКРАЇНІ

Багатьох туристів цікавлять місця та пам'ятки, пов'язані з різноманітними трагедіями. Втім інтерес людей до трагічних подій є цілком природним. Популярними були і є відвідування цвинтарів, некрополів видатних людей, полів історичних битв. Можна згадати багато об'єктів, цікавість до яких зберігається десятки і сотні років: Помпеї і Геркуланум, Аушвіц-Біркенау і Бухенвальд, Хіросіма і Чорнобиль.

Такий вид туризму називається «темним». Темний туризм (англ. dark tourism) – діяльність, суттєвою ознакою якої є відвідування місць, які в минулому були пов'язані з певною трагедією, лихом, смертю, містикою, у поєднанні з елементами екстремального туризму. Термін «темний туризм», вперше з'явився в журналі "International Journal of Heritage Studies" в 1996 році, де його використали дослідники з Каледонського університету (Велика Британія) Дж. Леннон і М. Фолі. Після виходу їх монографії «Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster» (2001) це поняття набуло значного поширення. Основними різновидами темного туризму вважаються туризм катастроф, містичний туризм, некропольний та танатотуризм.

Вартої уваги є робота П.Стоуна (США) [1] щодо спектру темного туризму (рівень «темноти»). Ця система дає змогу зрозуміти чи підходить даний об'єкт для темного туризму. Автор виділяє різні місця темного туризму: від найтемнішого – найбільш екстремальні туристичні заходи, до найсвітлішого – місця, що мають більш комерційний характер (основна мета - розважати туристів).

Україна має надзвичайно насичену історію з якою пов'язана величезна кількість об'єктів, цікавих для поціновувачів темного туризму. Один з найвідоміших – Чорнобильська зона відчуження. У людей завжди було бажання відві-

дати це місце, проте особливо велика кількість нелегальних відвідувачів з'явилася у 2007-2009 роках після виходу комп'ютерної гри «S.T.A.L.K.E.R.». Інтерес до цієї трагедії, особливо серед іноземців, ще виріс після виходу американо-британського серіалу «Чорнобиль» (2019). За даними Центру організаційно-технічного і інформаційного забезпечення управління зоною відчуження (ДП «ЦОТІЗ») у 2021 році Зону відвідали відвідало понад 73 тис. осіб, майже 34 тис. з них – іноземці [2].

Окрім цього, Україна має значні ресурси для розвитку *містичного* туризму: Золочівський, Підгорецький, Олеський замки (Львівська обл.), Соминське озеро (Волинська обл.), замок Паланок (м. Мукачево), гора Жеваха (Одеська обл.), Кам'яні могили (Запорізька обл.), Кременецький замок (Тернопільська обл.), Антонієві печери Троїцько-Іллінського монастиря (Чернігівська обл.) та ін.

Варто також згадати найбільш відомі в Україні місця для розвитку *некропольного* туризму: Байкове кладовище (Київ) та Личаківське (Львів).

Події що відбувались на теренах України залишили нам багато пам'яток, пов'язаних з трагічними сторінками її історії. Найбільш відомими об'єктами *танатотуризму* є Поле козацької битви під Берестечком, Меморіал пам'яті героїв Крут, Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили», Бабин Яр, Меморіальний музей тоталітарних режимів, Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького» та ін.

Окрему увагу слід звернути на споріднений до «темного» - мілітарі-туризм, метою якого є подорож до місця, пов'язаного з воєнними діями. Відмінність між «мілітарі» та класичним «темним» туризмом полягає в тому, що в основі першого є відвідування місць активних бойових дій. Проте, коли воєнні дії в межах території припиняються, часом лишається чимало пам'яток, завдяки яким місцевість може бути використана для розвитку «темного» туризму. Розвиток «темного» туризму неминуче слідує за повоєнною ситуацією. Так, впродовж 1992-1995 років, коли столиця Боснії і Герцеговини була у сербській облозі, фотографії міста і жителів постійно публікували світові медіа. Після припинення війни до столиці – Сараєва почали активно приїздити туристи, які мали бажання особисто побачити міст Врбанья, який місцеві жителі називають мостом Ольги та Суади і мостом Бошко і Адміри.

В цілому, серед українських вчених темний туризм залишається мало вивченою сферою. Водночас зрозуміло що Україна має високий ресурсний потенціал для розвитку цього виду туризму і ми спостерігаємо збільшення туристичних потоків для відвідування об'єктів темного туризму, що підтверджено виконаним автором **SWOT-аналізом** (Табл. 1).

Отже, «темний» туризм можна вважати одним з провідних видів туризму, який з кожним роком набирає все більшої популярності. Зі зміною людських вподобань і новими тенденціями темний туризм надає клієнтам нові та унікальні враження. Основними причинами, які спонукають туристів до подорожей «темними» місцями, це бажання отримати нові враження; ознайомитися з історією своєї або будь-якої іншої країни; патріотизм; авантюризм; пам'ять.

Історія України переповнена різними трагічними подіями, які залишили по собі достатню кількість об'єктів для розвитку даного виду туризму і, на жаль, тривалий час ми є свідками трагічних подій внаслідок російського вторгнення. В майбутньому багато міст (Буча, Ірпінь, Ворзель, Гостомель, Ізюм, Чернігів, Харків, Маріуполь, міста Донецької та Луганської областей та багато інших) та окремих об'єктів можуть стати новими центрами розвитку темного туризму. Натомість, в перспективі сектор темного туризму може сприяти відновленню зруйнованих територій, продаючи специфічний турпродукт прихильникам з інших країн і дослідження попиту, аналіз настроїв та аналіз ризиків щодо розвитку туризму є життєво важливими, щоб допомогти відновленню економіки України та визначення ролі туризму в цьому процесі після припинення бойових дій.

Карта SWOT-аналізу «темного» туризму в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> • Давня унікальна історична та культурна спадщина; • Велика кількість об'єктів придатних для розвитку «темного» туризму; • Наявність ресурсів для розвитку туризму катастроф, некропольного, містичного та танатотуризму); • Значна зацікавленість даною темою, особливо серед туристів з інших країн; • Невисока ціна на проживання та харчування для іноземних туристів; • Високий транспортний потенціал; 	<ul style="list-style-type: none"> • Вища собівартість, додаткові витрати на те, щоб дістатися до місць, де відсутня розвинена транспортна інфраструктура; • Недостатня поінформованість про даний вид туризму; • Обмежений вибір турів; • Зосередженість об'єктів та пам'яток у Львові та Києві, хоча поодинокі об'єкти зустрічаються практично в усіх областях. • Обмежене державне фінансування туризму в цілому; • Недостатня кількість наукових публікацій на дану тему; • Підходить для обмеженого кола людей, які мають специфічні вподобання.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> • Проведення рекламно-інформаційної роботи; • Розвиток туристичної інфраструктури; • Велике охоплення та сфера діяльності не розрекламованого виду туризму; • Формування нових туристичних продуктів; • Поява нових місць та об'єктів для розвитку «темного» туризму; • Створення інтерактивної карти «темного» туризму України; • Покращення інфраструктури поблизу розташування «темних» об'єктів; • Дослідження світового досвіду організації «темного» туризму. 	<ul style="list-style-type: none"> • Загальна відсутність сприятливого інвестиційного клімату в Україні; • Пошкодження або знищення пам'яток через відвідування туристами; • Перевантаження популярних місць; • Неетичність проведення екскурсій даної тематики; • Замки розглядають як ресурс пізнавального туризму і не пов'язують їх містичність з «темним» туризмом; • Загроза збереженню пам'яток внаслідок вторгнення РФ; • Фінансово-економічна криза. • Демографічна катастрофа.

1. Stone, Philip (2006) A Dark Tourism Spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. URL: http://clou.uclan.ac.uk/27720/1/27720%20fulltext_stamped.pdf
2. Центр організаційно-технічного і інформаційного забезпечення управління зоною відчуження. URL: <https://cutt.ly/EH9tviR>

ПАМ'ЯТНИКИ НА ОЗНАМЕНУВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ ПЕРЕМОГИ У ПОЛТАВСЬКІЙ БИТВІ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Хочуть того полтавці чи ні, їхнє місто в історичному контексті асоціюється насамперед із Полтавською битвою 1709 року. Увічнення пам'яті про цю «преславную викторію» Петра I свого часу вивищило Полтаву до губернського центру і значною мірою визначило архітектурне обличчя міста. До ювілеїв битви Полтаву розбудовували, зводили нові тематичні монументи.

У 2020 р. Полтавська облдержадміністрація визначила «туристичні магніти області». При цьому було враховано критерії, рекомендовані Державним агентством розвитку туризму України: популярність серед туристів, транспортна доступність, привабливість локації для фотосесій. До п'ятірки місць, які особливо притягують туристів, увійшов і Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви» [5].

Водночас важко знайти дразливішу навколополтавську тему, аніж «сяйво чужої слави». Проблема інтерпретації імперських пам'яток, присвячених «славе русского оружия», періодично з'являлася на авансцені українського суспільно-політичного життя. І якщо 2009 р. повідомлення про пропозицію російського уряду перенести монумент Слави до Петербурга задля збереження пам'ятки ще було першоквітневим жартом, то російська військова агресія проти України вкрай загострила сприйняття колони з орлом у центрі Полтави як ворожого маркера.

До Дня Незалежності України у 2014 р. над монументом Слави вперше замайорів синьо-жовтий прапор. За період 2014-2022 рр. Інтернет-видання «Полтавщина» близько 30 разів зверталось до теми синьо-жовтого та червоно-чорного прапорів «в зубах у орла» (формулювання полтавського міського голови Олександра Мамаєва). У 2022 році містом прокотилася хвиля публічних проявів зневаги до імперських пам'ятників, зокрема, в липні пам'ятник на місці відпочинку Петра I облили фарбою та доповнили унітазом. У серпні-жовтні співробітники Державного історико-культурного заповідника «Поле Полтавської битви» закрили пам'ятник на місці відпочинку Петра I, скульптуру Петра I перед музеєм та пам'ятник коменданту Полтави Олексію Келіну синьо-жовтою сіткою.

Остаточного передбачення Юрія Андруховича, що «тепер лише два полтавські пам'ятники свиням...», як і пам'ятник полтавській галушці, можуть почува-

тися в безпеці й певності» [1], набуло рис реальності на осінь 2022 року. 7 вересня Експертна рада Міністерства культури та інформаційної політики з питань подолання наслідків русифікації та тоталітаризму розглянула питання щодо подальшого існування в публічному просторі Полтави пам'ятників, пов'язаних із перемогою в Полтавській битві військ Росії над союзними військами України та Швеції: монумента Слави, пам'ятника на місці відпочинку Петра I, пам'ятника коменданту Полтави Олексію Келіну та захисникам Полтави. Вони були визнані такими, які продовжують закріплювати російське бачення української історії, принижують честь та гідність українського народу і його Армії тоді, коли триває війна за існування Держави. Тож Полтавській обласній військовій адміністрації та Полтавській міській раді рекомендовано демонтувати та прибрати з публічного простору зазначені пам'ятники [3].

Зрозуміло, що, діючи у правовому полі, зробити це геть непросто – адже правових підстав для демонтажу пам'яток культурної спадщини обмаль, до того ж, відповідно до усталеної процедури, потрібно спершу виготовити облікову документацію на кожен пам'ятник, адже вони є частиною єдиного комплексу історико-культурного заповідника «Поле Полтавської битви». Крім цього, монумент Слави є містобудівною домінантою, яку непросто замінити на рівноцінний мистецький витвір.

Утім, прибічників демонтажу пам'ятників це не лякає. Ганна Антипович обурено написала у своєму блозі: «Ці пам'ятники приваблювали лише туристів з Московії. Не думаю, що в найближчі десятиліття Раша так зміниться, що йтиметься про якихось туристів звідти» [2]. Правління Полтавського обласного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» також не вважає озвучені перешкоди нездоланими: «На полі Полтавської битви слід влаштувати майданчик для колоніальних скульптур, і на ньому розмістяться всі московські колоніальні пам'ятники. А на місці колони «слави», що символізує утвердження шизофренічної імперської ідеї Третього Риму, постане прекрасний монумент борцям за Українську самостійну соборну державу. (...) А туристів після огляду оновленої Полтави будуть возити подивитися ще й на колоніальну «псевдовелич» на задвірках Полтави» [4].

Таким чином, на сьогодні майбутнє пам'ятників на ознаменування російської перемоги у Полтавській битві описує формула «прибрати не можна залишити».

1. Андрухович Ю. Батальні сцени. URL: <https://zbruc.eu/node/100507>

2. Антипович (Дениско) Г. Навіщо зберігати російські імперські «пам'ятники» П'єотру I і його полигачам у пору, коли біснуваті наслідувачі знову пішли війною? URL: <https://poltava.to/project/7541/>

3. Експертна рада МКІП рекомендувала демонтувати російські імперські пам'ятники у Полтаві. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7680.html>
4. «Пам'ятники московитського победобесія – на задвірки Полтави!» – крайова «Просвіта» висловила за демонтаж імперських маркерів. URL: <https://poltava.to/project/7511/>
5. Полтавська облдержадміністрація визначила «туристичні магніти області». URL: www.adm-pl.gov.ua/news/poltavska-oblderzhadministraciya-viznachila-turistichni-magniti-oblasti

Українсько-російська війна та її вплив на міжнародний туризм

Цвілій Сергій

СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ТУРИЗМІ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Мандрівники з України звикли до того, що будь-які економічні кризи лише опосередковано торкаються туристичного сектору й він має сталий розвиток. В Україні ця галузь тільки почала «ставати на ноги» та давати результати з початку пандемії COVID-19. Однак, сьогодні маємо майже повну зупинку вітчизняної туристичної індустрії та пов'язаних з нею сервісних, додаткових та допоміжних галузей (готельного та ресторанного бізнесу, транспортної логістики тощо) [1].

Початок 2022 р. в туризмі для європейських та азійських країн мав стати посткоронавірусним періодом й антиковідні заходи було знято у Європі, Азії, на інших континентах. Багато країн Європи скасовують вимоги до носіння масок. В березні авіакомпанії Jet2, TUI Airways, British Airways не вимагають носіння масок на борту літаків та в аеропортах. Британія зняла ковідні заборони: тести, карантин для туристів. Авіакомпанія KLM (Нідерланди) й її «донька» Transavia вирішили не вимагати у пасажирів носіння масок на борту літаків з 23 березня, тому що в громадських місцях та транспорті цієї країни дана вимога відсутня. Французькі аеропорти ім. Шарля де Голля у Парижі й Орлі скасували маски. Італія відмовилась від санітарних паспортів з 1 травня та з квітня «європейські» QR-коди не були не потрібні для відвідування більшості місць на відкритому просторі, а в травні їх було повністю скасовано. У Болгарії з 21 березня скасовано «зелені сертифікати» на вході до громадських місць. Греція, Румунія з 15 березня не вимагають заповнення форми пошуку пасажирів (PLF) [2]. Також з березня відкрилися для вакцинованих туристів В'єтнам, Камбоджа, Монголія. В цей період Мальдіви не вимагали вже ПЛР-тести у нещеплених туристів та зняли масковий режим. На Маврикії відмінено ПЛР-тест до вильоту для вакцинованих туристів, проте тестування на COVID після прибуття залишалося обов'язковим.

Сектор подорожей розпочав упевнене відновлення у січні 2022 року, проте гучні геополітичні події значно звузили можливості для повномасштабного зростання [3]. Останні дані, які надані UNWTO, свідчать, що кількість інозем-

них туристів по всьому світу в січні 2022 р. зросла на 130 відсотків відносно 2021 р. Це означає, що протягом січня 2022 р. на світовому ринку було зареєстровано на 18 мільйонів мандрівників більше. За глобальними показниками було виявлено, що Європа (+199 відсотків) й Північна та Південна Америка (+97 відсотків), як і раніше, демонструють найвищі результати відновлення сфери подорожей. На Близькому Сході (+89 відсотків) та Африці (+51 відсоток) також спостерігалось зростання у січні 2022 р. порівняно з січнем 2021 року. За субрегіонами найкращі результати було досягнуто у Європі. У січні 2022 р. до Західної Європи прибуло вчетверо більше туристів, ніж у 2021 році, але все одно це на 58 відсотків менше, ніж у доковідному 2019 р. Крім того, кілька островів у Карибському басейні, Азії, Тихому океані, а також деякі європейські та центральноамериканські напрямки показали найкращий результат порівняно із «зразковим» 2019 роком [4].

Проте розквіт туристичного сектору опинився на порозі ще однієї великої загрози. Через війну туроператори оголосили про тимчасове призупинення операційної діяльності на території України. З моменту закриття повітряного простору стало неможливим здійснення пасажирських перевезень. Станом на 24.02.2022 за межами України знаходилось понад 31 тис. туристів. Більшість з них (60%) була на курортах Єгипту, 9% людей в ОАЕ, 10% – на Шрі-Ланці, 4% людини – на Занзібарі. Також туристи були в Мексиці, Іспанії, Болгарії, Чехії, Туреччині, Франції, Португалії, Грузії, Австрії, Ізраїлі та інших країнах (рис. 1).

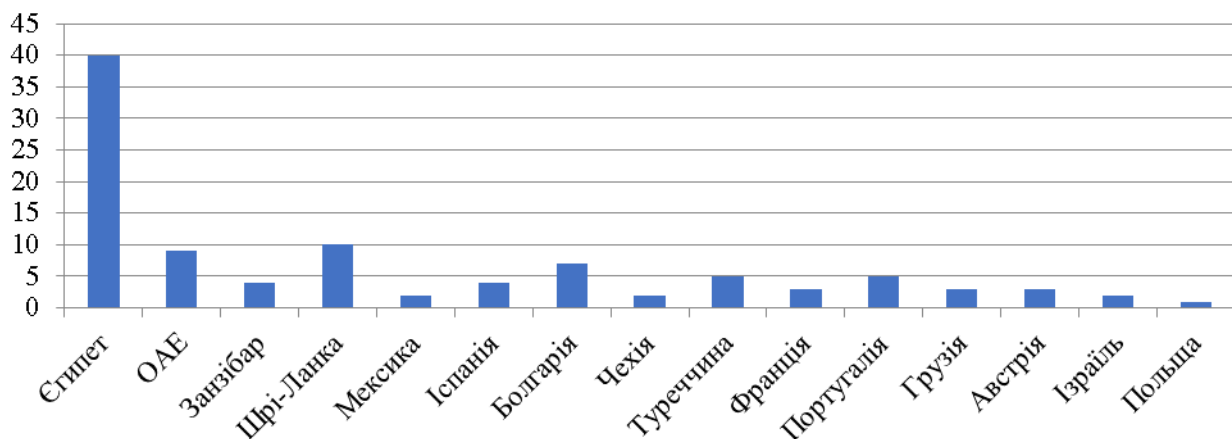

Рис. 1. Кількість туристів, які перебували за кордоном за даними туроператорів України з метою відпочинку по країнах на 24.02.2022 р. [5]

Так, результатом переговорів з закордонними партнерами стало вивезення туристів до країн, що межують з Україною. До виїзду для всіх, хто потребував, консульства в цих країнах подбали про безкоштовну пролонгацію розміщення в більш бюджетних готелях, або ж надали змогу залишитись у готелях,

де туристи проживали за спеціальними цінами. Дружні європейські оператори надали українським туристам безкоштовний переліт до Німеччини та Австрії з курортів Єгипту. Більшість туристів була відправлена до Польщі. Деякі туристи самі добирались до місця призначення через інші країни, а також багато хто прийняв рішення самостійно залишитись у країні перебування до нормалізації ситуації. Також Міністерство Закордонних Справ України рекомендувало громадянам за кордоном підтримувати зв'язок із відповідними посольствами/консульствами України для подальших інструкцій. Одним з дієвих засобів комунікації став проект Добровільної реєстрації українських громадян при подорожах за кордон («Друг»), який є ефективним інструментом попередження, за потреби – розшуку й надання сприяння громадянам України в разі надзвичайних подій за кордоном: природних катаклізмів, соціальних заворушень, військових конфліктів. Кошти за тури, які не відбулися через запровадження воєнного стану в Україні та закриття авіапростору, люди зможуть використати після нормалізації ситуації в Україні.

Проте, не все так спокійно на туристичному ринку світу. Надважкі санкції, які Європа наклала на росію за розв'язану війну в Україні, автоматично вдарили у саму «західну» економіку (насамперед, з туризму і авіаперевезень), причому не лише у Німеччині, а й навіть у США. У Європі підрахували, що у березні ціна бареля нафти зросла до 140 доларів, а природного газу – до 260 доларів. Згідно з дослідженнями аналітичною компанією ForwardKeys, лише у період з 24 лютого до 2 березня бронювання авіаквитків у країнах Європи впало на 30–50%. При цьому третину зросли ціни. В Україні зупинено авіасполучення, а у росії, за даними аналітиків, продаж квитків впав на 59%. Кількість бронювань у Болгарії, Хорватії, Естонії, Грузії, Угорщині, Латвії, Литві, Польщі, Словаччині, Словенії за цей тиждень упав на 30–50%. В інших європейських країнах темпи зниження є нижчими, але вони в межах 10–30%. Загалом, повітряні перевезення в Європі за цей тиждень скоротилися на 23%, а трансатлантичні рейси з ЄС – на 13%.

Через два тижні після появи перших статистичних даних щодо бронювання авіаквитків Литва втратила майже 200 польотів на день (–46%). Більше половини цього скорочення польотів пов'язані з припиненням потоків у росію та з росії, особливо з Німеччини, Франції та Великобританії. Це стосується Польщі (–33%) та Латвії (–25%). Водночас, польоти між Туреччиною і Росією продовжуються, але вони скоротилися приблизно на 30%. В Угорщині за перший місяць війни вони збільшилися на 30% (290 рейсів на день), що пов'язано з перенаправленням потоків до Азії та Близького Сходу на південь, але на це припадає близько третини змін (100 рейсів на день). Румунія також

виграє з коригувань маршрутів. Турецький сектор туризму, на частку якого припадає близько 5% ВВП країни, сильно постраждав від війни між росією та Україною, бо це основні країни надходження туристів (у 2021 році Анталію відвідало 2 мільйони українців) [6].

Незважаючи на те, що ще надто рано оцінювати вплив війни в Україні на глобальний міжнародний туризм, бронювання та пошук авіаквитків кількома каналами показали значне уповільнення наприкінці лютого 2022 року. Однак, що стосується інших європейських країн, ситуація залишається безпечною, тому кількість бронювань показує хоч і повільне, але впевнене зростання. Безумовно, якщо світові події приймуть ще різкіший поворот і воєнні конфлікти охоплять більш ширші ареали та території, то на глобальний туризм знову чекає стагнація.

1. Цвілий С.М., Корнієнко О.М. Посткоронавірусне відновлення бізнес-активності мікропідприємств сфери гостинності регіону. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Том 32(71). К.: ВД «Гельветика», 2021. № 3. С. 73-78.
2. Цвілий С., Кукліна Т. Стратегічні маркетингові пріоритети готельно-ресторанного підприємства в посткоронавірусному середовищі вітчизняного туристичного ринку. *Особливості розвитку ринку туристичних послуг України під впливом COVID-19 та карантинних обмежень*: монографія [Елек. ресурс]. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2021. С. 48-80.
3. Charkina T., Pikulina O., Zadoja V., Tsviliy S. Improvement of the tourism industry management due to introduction of new trends and types of tourism. *Philosophy, economics and law review: Scientific Journal*. Dnipro: DSUIA, 2022. Volume 2, no. 1. 231 p. Pp. 108-117.
4. Tourism enjoys strong start to 2022 while facing new uncertainties. URL: www.unwto.org/news/tourism-enjoys-strong-start-to-2022-while-facing-new-uncertainties (дата звернення: 18.09.2022).
5. Новини по темі: Туризм. URL: <https://dip.org.ua/turizm/> (дата звернення: 18.09.2022).
6. Кукліна Т.С., Цвілий С.М., Журавльова С.М. Загальні тенденції розвитку світового туризму: від коронавірусу до військової агресії. *Підприємництво та інновації. Науковий журнал*. К.: ПВНЗ «МУФ»; Одеса: ВД «Гельветика», 2022. Вип. 23. С. 12-15.

Пестушко Валерії

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКА ВІЙНА ЯК ВИКЛИК МІЖНАРОДНОМУ ТУРИЗМУ

Війна, яка розпочалася 24 лютого 2022 р. стала черговим підтвердженням того, що політика є визначальною у розвитку туризму. Адже саме несприятливі політичні чинники здатні звести нанівець будь-які інші рушійні сили туризму. При цьому негативні зміни в туризмі можуть бути досить масштабними і відбуватися інколи за дуже короткий термін. Саме так й сталося внаслідок розпочатої Росією війни проти України, де за зрозумілих причин міжнародний туризм був фактично призупинений, а ще вчорашні учасники внутрішнього туризму

упродовж дуже короткого терміну фактично перетворилися на біженців та внутрішніх переселенців.

Постраждав туризм і в Росії. Адже після початку російського вторгнення в Україну члени Європейського Союзу (ЄС), Велика Британія та Сполучені Штати Америки заборонили російським літакам літати у своєму повітряному просторі. У відповідь уряд Росії оголосив про заборону польотів літаків із цих країн. До того ж, деякі країни, наприклад Чехія та Естонія, припинили видавати візи громадянам Росії. Через це уже влітку 2022 року знизився намір росіян виїжджати за кордон. Станом на сьогодні третина членів ЄС (країни Балтії, Польща, Чехія, Словаччина, Данія, Бельгія та Нідерланди) не видають туристичні візи росіянам [4]. Натомість усі інші держави, які поки що не приєдналися до цієї групи прийняли рішення щодо зупинення дії угоди про спрощення візового режиму з Росії. Отже процес отримання віз до країн ЄС для росіян став значно більш тривалим та дорогим. А після оголошення мобілізації в Росії про міжнародний туризм у цій країні говорити взагалі не доводиться, хіба що заохувати до міжнародних туристів помітно зростаючу кількість росіян, які через загрозу опинитися на полі бою терміново виявили бажання виїхати за кордон будь-якому можливому напрямку. Варто додати, що Всесвітня туристична організація (UNWTO) виключила Росію зі свого складу на позачерговій асамблеї. Понад дві третини країн проголосували за таке рішення. І хоч це не впливає прямо на туристичні потоки, таке репутаційне рішення безумовно має вплив на статус країни, що є дуже важливим.

Українсько-російська війна, зважаючи на геополітичне положення України, а також розміри та чисельність населення нашої держави та Росії, створила додаткові ризики щодо відновлення туризму передусім у найпопулярнішому туристичному регіоні – Європі. Саме на це вказує Всесвітня туристична організація, зазначаючи, що військовий наступ Росії на Україну є негативним ризиком для міжнародного туризму. Адже він посилив й без того високі ціни на нафту і транспортні витрати, спричинив зростання невизначеності та викликав збої у поїздках до Східної Європи. [3]. Аналогічні думки виказують фахівці не лише цієї авторитетної міжнародної організації. Так, Всесвітня Рада з подорожей і туризму (WTTC) вважає, що війна в Україні ускладнила відновлення туризму через порушення у ланцюзі поставок, підвищення цін на енергоносії, запровадження обмежень на подорожі, недотримання авіаційних маршрутів і, загалом, посилення геополітичної невизначеності та проблем безпеки [5]. Подібні думки висловлює й дослідницький та аналітичний підрозділ The Economist Group (дочірньої компанії газети The Economist) – Economist Intelligence Unit (EIU). На його думку, очікувалося, що європейський туризм

повернеться до допандемічного рівня у 2023 році, але російсько-український конфлікт змусив скасувати цей прогноз [2].

За даними ЕУІ, війна вплине на туристичну індустрію Європи чотирма способами: втрата російських та українських туристів; обмеження на авіакомпанії та використання повітряного простору; зростання витрат на їжу та паливо; значний удар по довірі мандрівників та доходах [2]. Проте у реальності негативні наслідки в туризмі через цю війну очікуються не лише в Європі. Економіка багатьох країн у Євразії та за її межами також можуть сильно постраждати через зниження попиту з боку Росії та України. Найбільше це відчула Туреччина, у напрямку якої щорічно туристами здійснювалося близько 2 млн бронювань. На другому місці Узбекистан, до якого бронювалося понад 800 млн. [4]. Серед країн, які втрачають російських туристів також Азербайджан, Грузія, Ізраїль, Об'єднані Арабські Емірати і Таїланд. Додамо, не дорахуються прибуттів туристів й інші раніше популярні у росіян напрямки – Німеччина, Греція, Польща, Італія.

Щодо обмежень на діяльність авіакомпаній, то варто зазначити, що через військове вторгнення Росії повітряний простір України було закрито для польотів цивільної авіації. Водночас повітряний простір над відкритим морем, що знаходиться під відповідальністю України, є також небезпечним для польотів. Цивільна авіація Росії, літаки якої перебували у лізингу і не були повернуті своєчасно на вимогу власників (фактично вкрадені), в цілому має серйозні обмеження щодо використання повітряного простору цивілізованих країн світу. Усе це змушує авіакомпанії різних країн світу вдаватися до зміни маршрутів або навіть скасування рейсів на деяких маршрутах, переважно в Європі та Азії, а також на ринку Азії та Північної Америки. А це закономірно спричиняє ще більше підвищення цін на паливо та продукти харчування і, як наслідок, обмежує потенційний попит на міжнародні подорожі.

Війна та санкції вдарили по туристичних маршрутах та економіці передусім найпопулярніших країн, підірвавши довіру мандрівників та негативно вплинувши на їхні доходи. Отже, цілком ймовірно, що такі міста, як Мілан, Лондон і Париж, а також популярні курортні міста, як-от Карлові Вари в Чехії або Баден-Баден у Німеччині тощо не дорахуються більшості заможних відвідувачів з Росії та України, які традиційно відвідували подібні дестинації і де витрачали чималі кошти [2].

Вплив українсько-російської війни на туризм проявляється не лише безпосередньо і зараз. Він знайде свій вираз і через певний час після закінчення бойових дій. Поствоєнний туризм безумовно отримає нові дестинації – місця військової слави і людських трагедій. З точки зору світового досвіду у цьому

немає особливо нічого нового. Адже добре відомий різновид туризму, що передбачає відвідування місць масових поховань, катастроф і таке інше. Подібні тури відносяться різними фахівцями до «похмурого»/«чорного»/«темного» туризму. Інколи такі поїздки відносять до сфери військового туризму. Втім справа не у назвах, а в тому, що поряд із раніше мало кому відомою славнозвісною Чорнобаївкою та містами, що набули нового, героїчного, «обличчя», як-от Харків, Миколаїв, Чернігів тощо, з'явиться на жаль й чимало населених пунктів, назви яких віднині є уособленням справжньої людської трагедії – Буча, Гостомель, Бородянка, Маріуполь, Ізюм...

Є ще один аспект післявоєнного впливу війни на туризм, на який вказують деякі дослідники. Він більше стосується не туристичних дестинацій та принад, а власне подорожуючих. Справа у тім, що чимало мешканців України з різних причин ніколи не виїжджали за кордон. Але тепер, вимушено перебуваючи в статусі біженців, вони мимоволі занурюються в інше культурне середовище – побут, мову, традиції тощо. Деякі, отримавши певну фінансову підтримку, навіть дозволяють собі скористатися нагодою і здійснити невеличкі подорожі невідомою для них країною або регіоном, по-суті відкриваючи для себе інший світ. Пройде час, закінчиться війна і цілком ймовірно, що колишні біженці захочуть повернутися у цей відкритий ними світ уже в статусі туриста.

1. How Russia's war on Ukraine impacts travel and tourism. URL: <https://emerging-europe.com/news/how-russias-war-on-ukraine-impacts-travel-and-tourism/#:~:text=According%20to%20the%20Economist%20Intelligence,traveler%20confidence%20and%20disposable%20incomes>
2. How the war in Ukraine will affect European tourism. URL: <https://globetrender.com/2022/04/28/how-the-war-in-ukraine-will-affect-european-tourism>
3. Impact of the Russian offensive in Ukraine on international tourism. URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2022-04/28_04_22_impact_russia_ukraine.pdf?gH3LI1VnqdPN6Vk1oS6_V0uwk0Qyyuml
4. Statista. URL: www.statista.com
5. Travel & Tourism Development Index 2021 Rebuilding for a Sustainable and Resilient Future. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Travel_Tourism_Development_2021.pdf

Чернишова Таїсія, Демченко Марина

ВПЛИВ ВІЙНИ НА СУЧАСНИЙ СТАН ТУРИЗМУ В ГРУЗІЇ

Грузія – перспективна країна для розвитку туризму на міжнародному ринку. Кавказькі гори, зелені долини, чудові пляжі Чорного моря, різноманітна кухня та вино роблять її привабливим місцем відпочинку. З кожним роком країна приймає все більше туристів як з країн-сусідок, так і з всього світу.

Туризм відіграє важливу роль в соціально-економічному розвитку Грузії. Зростання даної галузі дозволяє відкривати новий та розвивати існуючий бізнес в сферах пов'язаних з туризмом, підвищувати рівень інфраструктури, а також створювати нові робочі місця навіть у недостатньо розвинених регіонах.

За радянських часів Грузія як туристична дестинація була відома тільки для країн, які були в складі СРСР. Після проголошення незалежності динаміка розвитку туризму стрімко збільшується. У період 2003-2007 років кількість іноземних відвідувачів значно зросла.

З початком війни у 2008 році туристичний бізнес поніс не тільки великі втрати, а також це вплинуло на загальний імідж країни. Посольства іноземних країн рекомендували утриматися від поїздок до Грузії, що призвело до зменшення іноземних потоків туристів. Однак Департамент з туризму та розвитку курортів Грузії прийшов до висновку, що з війною про Грузії дізналися більше людей. Із закінченням бойових дій Грузія отримала шалений туристичний попит.

В період з 2009 по 2013 роки Грузія мала одні з самих високих показників темпу приросту туризму у світі. Кількість прибуттів до країни з метою туризму збільшилися більше ніж на 300%, що у цифровому відношенні становить 5,4 мільйони людей. У той же час загальний дохід від туристичної діяльності виріс з 475 мільйонів доларів США до 1,8 мільярдів доларів США перевищивши середньосвітовий показник в 20 разів [3].

Останні роки динаміка розвитку туристичної індустрії суттєво зросла завдяки прийняттю державою відповідної політики. Так, туризм визначено як один з головних та пріоритетних напрямів розвитку економіки країни. Для цього у 2015 році Міністерством економіки та сталого розвитку Грузії, а також Національним управлінням туризму було розроблена стратегія туризму Грузії на 2015-2025 роки.

В ній зазначено що, до 2025 року країна має набути статус відомої для всього світу як провідний, цілорічний та якісний туристичний напрямок, провідною особливістю якої буде фокусування на унікальній культурі і природній спадщині, що супроводжуватимуть високоякісним обслуговуванням і винятковими традиціями гостинності. Головна мета такої стратегії полягає в тому, щоб посісти лідируючі позиції на ринку туризму через стратегічно виважені інвестиції в розвиток інфраструктури, створення відповідних навчальних програм в сфері освіти і з пропозиціями іноземним туристам поділитися унікальним досвідом та враженнями від подорожі. Завдяки збільшенню обсягів витрат відвідувачів частка туризму в економічному розвитку збільшиться. Якість та різноманітність туристичного потоку стане важливішою за кількість відвідувачів. Та-